

Rapport om den långsiktiga användningen av de särskilda sektorsforskningsmedlen under anslaget 28:36

Innehåll

1 INLEDNING	3
1.1 Rapportens uppläggning.....	3
1.2 Sammanfattande reflektioner.....	3
1.3 Nya mål.....	6
1.4 Förutsättningar och motiv för miljösektorns FoU	7
2 LÅNGSIKTIG PLAN	9
2.1 Prioriteringar 2001-2005	9
2.2 Behovsanalys.....	10
2.2.1 Beroendet av grund- och forskarutbildning samt forskningsmiljöer.....	10
2.2.2 Yrkesrollen	11
2.2.3 Landskapet	11
2.2.4 Arkeologi och fornminnen	12
2.2.5 Föremålsvård – långsiktigt god förvaltning	12
2.2.6 Pågående långsiktiga kunskapsuppbyggande företag	13
2.2.7 Registerhållning och GIS-utveckling	13
2.2.8 Skärningen mellan teknik-, natur- och kulturvetenskap.....	13
2.2.9 Skärningen mellan vetenskap och konst	14
2.2.10 Hantverksmässigt kunnande i äldre och yngre byggnadsteknik	14
2.2.11 Hållbar utveckling och miljömålsarbete	15
2.2.12 Det moderna samhällets kulturmiljöer	16
2.2.13 Kulturarvsvetenskap	17
2.2.14 En social dimension och kommunikation.....	17
3 FOU-MEDLENS ANVÄNDNING	19
3.1 Genomförande	19
3.1.1 FoU-programmets uppbyggnad och roll	19
3.1.2 Organisation inom RAÄ	20
3.1.3 Medlens fördelning.....	20
3.1.4 Kombinationer av och samverkan mellan anslag	21
3.1.5 Stöd till utbildnings- och forskarmiljöer och nätverk	22
3.1.6 Forskningsarbetet nationellt.....	22
3.1.7 EU-samarbetet.....	23
3.1.8 Samarbete med museer och arkiv – kulturarvssektorn	24
3.1.9 FoU-information	24

3.2 Kvalitets- och relevanssäkring	25
3.2.1 FoU-rådet	25
3.2.2 Att knyta forskare till RAÄ	26
3.2.3 Initiering, spridning och implementering av forskning.....	26
3.2.4 System för uppföljning	27
3.2.5 System för utvärdering.....	27

BILAGOR

Bilaga 1	FoU-program för kulturmiljöområdet 2001-2005
Bilaga 2	Tidigare yttranden
Bilaga 3	Definitioner
Bilaga 4	Redovisning av tidigare insatser
Bilaga 5	Statistik över medlens fördelning
Bilaga 6	Publikationer
Bilaga 7	Exempel på utvärderingsinsatser

1 Inledning

1.1 Rapportens uppläggning

Vi har valt att dela in rapporten i tre delar som behandlar förutsättningar, den långsiktiga planen samt användningen av medlen. Prioriteringar och behovsanalys återfinns i den långsiktiga planen, genomförande och kvalitets- och relevanssäkring finns i avsnittet om medlens användning.

Denna rapport bör ses som ett ”omslag” till vårt *FoU-program för kulturmiljöområdet 2001-2005* (se bilaga 1). Rapporten och FoU-programmet hör sålunda samman. Vi ser uppdraget som ett tillfälle till en redovisning av hur vi arbetar och tänker, och en möjlighet till fördjupad beskrivning kulturmiljöområdets komplexa och omfattande behov av forskning och utveckling. För att inte tynga rapporten har vi valt att i bilagor redovisa ytterligare fördjupningar inom vissa områden. T.ex. redogör vi för hur RAÄ använder olika begrepp i bilaga 3 och tidigare forskning i bilaga 4.

1.2 Sammanfattande reflektioner

Basdokument

- Grundläggande utgångspunkter för RAÄ:s långsiktiga FoU-verksamhet återfinns i "FoU-program för kulturmiljöområdet 2001–2005" (Bilaga1).

Motiv

- FoU-verksamheten är ett nödvändigt redskap i den förändringsprocess som de nya målen för kulturmiljöområdet förutsätter.
- En fruktbar samverkan mellan forskning och samhälle kräver balans mellan forskarstyrd och beställarstyrd forskning inom alla områden.
- Sektorsforskningen möjliggör dels samverkan mellan historisk och naturvetenskaplig/teknisk forskning, dels utveckling av kulturmiljöarbetets grunder.

Förutsättningar

- RAÄ har erfarenheten av och möjligheten att - på såväl universitet och högskolor som i samverkan med andra verk och/eller forskningsinstitutioner - få till stånd den tvärvetenskapliga forskning som kulturmiljöområdet kräver. En förutsättning för detta är dock att myndigheten disponerar egna FoU-medel.
- Kulturarvssektorn som helhet är beroende av att den humanistiska utbildningen och forskningen får nödvändiga resurser.
- FORMAS:s vägval och arbetsformer har stor betydelse för kulturmiljöområdets utveckling. Väsentligt är därvid att samhällsplanerings- och byggnadsrelaterad forskning bibehålls och utvecklas i nära samarbete med berörda verk samt befintliga utbildnings- och forskningsinstitutioner.
- IT/GIS-området kräver utveckling av en omfattning som FoU-resurserna inte motsvarar om även annan nödvändig FoU ska komma tillstånd.
- Miljömåls- och kulturmiljöövervakningsrelaterad FoU kräver ett resurstillskott om 10 Mkr vilket RAÄ också presenterat i budgetunderlaget för år 2002.

Karaktär

- Sektorsforskning syftar till resultat som är efterfrågade och tillämpbara i praktisk verksamhet. Relevans har därför parallellt med kvalitet avgörande betydelse för inriktning och genomförande. Tillämpbarheten innebär också att utvecklingsarbete och fallstudier intar en central roll.
- Sektorsforskningens direkta koppling till praktiken ställer särskilda krav på *spridning, implementering, kompetensutveckling* etc. samtidigt som formerna för *bemannning, organisation och kvalitets- samt relevanssäkring* kräver medveten hantering vid sektorsmyndigheterna.

Intern planering och organisation

- FoU-arbetet planeras och förankras i femårsplaner som årsvis kontinuerligt följs upp och utvecklas.
- Det externa inflytandet liksom branschens och forskarvärldens möjligheter till förankring och implementering har garanterats genom att bl.a. särskilda styr- och rådgivandeorgan har inrättats.

- FoU-medlen kompletterar de resurser från framför allt förvaltningsanslaget som används för att utveckla, anpassa och förändra kulturmiljöområdet.

Erfarenheter från hittillsvarande sektorsforskningsarbete

- Vårt stöd till utbildnings- och forskarmiljöer har fallit väl ut.
- Vi har genomfört ett antal FoU-projekt som fått betydelse för kulturmiljöarbetets inriktning och genomförande.
- Vi har ett fungerande system för kvalitets- och relevanssäkring.
- Det skulle vara möjligt att utveckla EU-samarbetet, men det är resurskrävande. Vi måste överväga om FoU-anslagets storlek gör detta till en rimlig prioritering.

Framtidsperspektiv

- Kretsen av samarbetspartners och medfinansierare ska vidgas för att nya kunskapsfält ska kunna utforskas.
- En rad FoU-informationsinsatser har gjorts, samtidigt som detta är ett prioriterat fortsatt utvecklingsarbete.
- Utvärdering av FoU är i sig ett viktigt utvecklingsområde. Påbörjat arbete skall intensifieras.
- Kulturmiljöområdet kräver dels fortsatt FoU inom traditionella områden, dels insatser inom helt nya fält.
- Kulturarvsvetenskaplig utbildning och forskning ses som högprioriterade områden under den kommande femårsperioden.
- Bruket och bevarandet av det moderna samhällets kulturarv samt det industrihistoriska arvet ställer stora krav på FoU-insatser.
- Våra traditionella forskningsområden måste dock också fortsatt drivas och kompletteras i sin inriktning med utgångspunkt i de förändringar materiellt och immateriellt som förutsättningarna i dagens samhälle innebär.
- Andra sektorer ansvar för kulturmiljön behöver förtydligas för ett vidgat FoU-samarbete med andra myndigheter.
- RAÄ ser mot bakgrund av komplexiteten i vårt uppdrag ett kvarstående behov av att tidigare av regeringen initierade utredningsinsatser rörande bland andra kulturmiljösektorns

beroende av och behov av utbildning följs upp och utvecklas inom regeringskansliet.

1.3 Nya mål

Riksdagen har beslutat om nya mål för verksamheten inom kulturmiljöområdet fr.o.m. 1 juli 2000. Dessa innebär en tydlig markering av områdets bredd och genomgripande betydelse för samhällsutvecklingen som helhet. Målen betonar även vikten av ett öppet och solidariskt förhållningssätt.

Mål 1 – ett försvarat och bevarat kulturarv.
Förändringstakten i samhället är fortsatt hög. Forn- och kulturlämningar, bebyggelse och landskap försvinner eller påverkas i en omfattning som kräver mer kunskap. Vår sektor har ett särskilt ansvar för vården av kulturmiljön även i framtiden, tillika har 1900-talets kulturmiljöer problematik som kräver sin särskilda behandling. Vad RAÅ ser som nytt är, att detta ständigt pågående arbete är på väg över i en ny fas, i vilken ställs krav på ny kunskap och nya sätt att föra ut kunskapen. Hur beskriver man förändringar, hur förklarar man deras konsekvenser och hur får man människor att förstå betydelsen av detta, dvs. som underlag för aktiva, medvetna enskilda och samhälleliga val.

Mål 2 – ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft.
Målet innebär i realiteten en radikal förändring av den offentliga kulturmiljövårdens intressefokus och samhällsroll. Betoningen av att kulturmiljöarbetet ska vara en drivande kraft i detta ger sektorn en ny ställning och styrka, som också förutsätter nya arbetssätt och infallsvinklar.

Mål 3 och 4 – allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön, – nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika grupper kulturarv.
Professionaliseringen av kulturmiljöarbetet har pågått under hela 1900-talet. Så här på tröskeln till 2000-talet torde en av de största frågorna vara hur KMV:s relation till allmänheten/medborgarna ska kunna förändras mot ökat enskilt engagemang och deltagande, där honnörsord är dialog och samverkan. I kulturmiljöarbetet blir förmågan att kommunicera allt mer väsentlig, utan att göra avkall på den egna sakkunskapen. Inte minst kraven på solidaritet och respekt uppmanar till reflexionen över yrkesroll och samhällsuppdrag.

De nya målen förutsätter att sektorns roll och arbetssätt utvecklas. FoU-verksamhet är ett nödvändigt redskap i denna förändringsprocess.

1.4 Förutsättningar och motiv för miljösektorns FoU

I det följande redovisar RAÄ sin syn på varför sektorsforskning behövs, vad den är bra för, vad den kan bidra med och vad som är dess särart. Hur vi definierar och använder de vanligaste begreppen inom FoU-området redovisas i bilaga (bilaga 3, Definitioner).

Före tillkomsten av FoU-medlen inom kulturområdet rådde uppfattningen att den humanistiska grundforskningen vid universiteten skulle tillgodose området. Erfarenheterna visar att detta inte fungerade. T.ex. finns inom kulturmiljösektorn ett stort behov av tvärvetenskap och interdisciplinär forskning. Bevarande och vård av kulturarvet kräver att praktiska och teoretiska, tekniska/naturvetenskapliga och humanistiska kompetenser kombineras. Såväl kulturhistoriska problem som vård- och bevarandefrågor kräver inte sällan samarbete mellan vetenskapsområden. Men inom den traditionella universitetsstrukturen saknas ofta ämnesövergripande forskningsmiljöer. Detta är på väg att ändras, men RAÄ:s erfarenhet är att det inte var möjligt att få till stånd såväl denna typ av forskning som annan nödvändig kulturmiljörelaterad forskning innan myndigheten disponerade egna FoU-medel.

Sektorsforskning handlar om såväl vetenskaplig kvalitet som relevans för sektorns möjligheter att klara sitt samhällsuppdrag. Sektorsforskningsmedlen ska enligt RAÄ:s mening användas av den mest intressanta och relevanta forskningen. Det ska alltså ske en sammanvägning av *kvalitet* och *relevans*. Detta kräver medverkan av bedömare av två typer dels forskarkompetens, dels sektorskunskap. En motsättning mellan kvalitet och relevans har hittills inte skapat problem vid granskningen av ansökningar inkomna till RAÄ. Utvecklingsprojekt kan dock vara av sådan karaktär att forskare inte är de mest lämpade att bedöma deras kvalitet i alla delar.

Utveckling inom och förändring av RAÄ:s ansvarsområden förutsätter kvalificerad forskning, vilket kräver en *kvalificerad beställare*. Denna beställare måste såväl kunna urskilja vilken forskning som behövs inom kulturarvsområdet som kunna ställa upp de väsentliga problemen. Dessutom måste beställaren känna till villkoren för forsknings- och utvecklingsverksamhet i landet. En nödvändig förutsättning för framgångsrik sektorsforskning är alltså kombinationen av forskarkompetens och kunskaper om i detta fall kulturarvsområdets praktik. Sektorsforskning är viktig också för utvecklingen av samverkan mellan forskningen och samhället. RAÄ menar därför att det är viktigt med en balans mellan forskarstyrd och beställarstyrd forskning inom alla områden.

Sektorsforskningen är, i likhet med grundforskningen, *långsiktig*. Även om vi betonar kravet på tillämpningsbarhet är det inte sannolikt att en FoU-insats omedelbart "löser" de problem som den identifierat och behandlat och att dess framgång, dvs. sett i form av användning i och påverkan på sektorn eller forskningen, kan mätas först efter ett antal år (jfr t.ex. RAÅ:s satsningar i Linköping och tillkomsten av bl.a. Tema Q). Sektorsforskningen är därför kanske bäst lämpad att behandla mer fundamentala eller övergripande problem. Sett som enskilda FoU-projekt kan det dock finnas en skillnad mellan den humanistiska och den naturvetenskapliga/tekniska inriktningen där resultatet av de senare direkt kan lösa ett konkret problem. Denna skillnad ska beaktas och måste få finnas även framledes. Sektorsforskning bör också vilja vidga gränser och behöver visa en viss djärvhet och våga satsa på det nya och kanske udda, och därmed öka risken för att misslyckas. Ett visst mått av "misslyckade" enskilda satsningar är kanske det bästa måttet på en framgångsrik övergripande/samlad FoU-politik.

Sektorsforskning handlar alltså om mer än god kvalitet och hög relevans, även om detta givetvis är de grundläggande krav som måste uppfyllas. Kvalitativ och fungerande (dvs. forskning som blir tillämpad) sektorsforskning, handlar också om särskilda krav på *bemannning* och *organisation* vid sektorsmyndigheterna, *spridning*, *implementering*, *kompetensutveckling* etc. Om myndigheten inte klarar det blir sektorsforskningen inte den förändrande kraft som den kan och bör vara.

2 Långsiktig plan

RAÄ:s behovsanalys och prioriteringar på fem års sikt behandlas i FoU-programmet och dess tre programområden – Kulturarvet i samhället, Kulturhistorisk kunskap och Vård och konservering – samt i de preciseringar som årligen görs i ett varierande antal insatsområden under resp. programområde (se bilaga 1).

Varje FoU-verksamhets såväl behovsanalys som genomförande måste ha sin grund i kunskap om omvärlden. Under våren 2001 har RAÄ lämnat en omvärldsanalys till regeringen.

Nedan utvecklas och fördjupas tankegångar med utgångspunkt dels i FoU-programmet, dels i vad RAÄ i andra sammanhang lyft fram (se bilaga 2, Tidigare yttranden).

2.1 Prioriteringar 2001-2005

Det mest prioriterade programområdet i FoU-arbetet under perioden är område 1 – Kulturarvet i samhället. Detta hör samman dels med de nya målen för kulturmiljöområdet, dels med sektorns gemensamma flerårs satsning Agenda kulturarv. Ett projekt som syftar till att identifiera och formulera ett hållbart utvecklingsperspektiv för kulturmiljösektorns framtida inriktning och verksamhet.

Detta innebär att

- fortsätta och förnya satsningarna på kulturarvsvetenskaplig utbildning och forskning,
- utveckla kontakter med nya forskningsmiljöer,
- utveckla deltagande i samhällsbyggnadsprocesser,
- öka forskningen om kommunikation, reflexion, dialog, interaktivitet, medborgarinflytande.

Kulturmiljövårdens ”traditionella” ansvarsområden och forskningsfält som skogens och agrarlandskapets kulturvärden, den byggda miljön, förutsättningar för det fysiska bevarandet av byggnader, föremål etc. kan inte överges, men väl få en ny inriktning. Samtidigt finns inom kanske främst det antikvarisk-tekniska vårdområdet ett behov av att fortsätta på inslagen riktning för att tillgodose behovet av kunskap för t.ex. det kyrkliga kulturarvet.

Dessutom behövs ny forskning med inriktning mot att vidareutveckla uppdragen rörande storstadspolitiken och industrisamhällets kulturarv och det moderna samhällets kulturarv som helhet, inbegripet att tillvarata och utveckla kunskaperna om vården av det industrihistoriska arvet samt de moderna materialen inom 1900-talets byggnader och föremål.

IT och GIS-utvecklingsinsatsernas framtida omfattning kommer att bli föremål för förnyad prövning, och här kan man förutse kontinuerligt ökande behov för att "hålla takten" med IT-utvecklingen generellt.

Vi har däremot inte ansett det möjligt att inom ramen för befintliga resurser inrymma även forskning för miljömålsarbete och kulturmiljöövervakning. Vi bedriver visserligen redan forskning som har betydelse även för dessa områden, men uppdrag är av en sådan omfattning att det kräver egna resurser.

2.2 Behovsanalys

Vi behandlar nedan inledningsvis mer övergripande frågor, därefter mer "traditionella" forskningsfält och slutligen nya forskningsfält.

2.2.1 Beroendet av grund- och forskarutbildning samt forskningsmiljöer

RAÄ:s kunskapsstrategi har traditionellt byggt på att vi generellt kan repliera på den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningen som bekostas av fakultetsanslag och rådsmedel. Sektorsforskning ger oss möjlighet att utnyttja grundforskningen på ett strategiskt sätt, men är för grundforskningen relativt marginell. Sektorsforskning eller beställarstyrd forskning kan inte göras om det inte finns forskningsmiljöer, forskare och grundforskning. De FoU-medel RAÄ förfogar över är långt ifrån tillräckliga i de fall det är nödvändigt att först initiera och stödja utvecklingen av forskningsmiljöer och forskare, för att först därefter i en obestämd framtid kunna beställa sektorsforskning från dessa. Kulturarvssektorn som helhet är beroende av att den humanistiska forskningen, men även utbildningen, får nödvändiga resurser.

Vi vill betona att det ovan sagda gäller även i relation till de för just kulturmiljösektorn viktiga tekniska och naturvetenskapliga ämnena, t.ex. arkitektutbildning och -forskning. De yrkesverksamma inom kulturmiljöområdet har alltid behövt vara mångsysslare. I denna grupp ingår personer med vitt skilda utbildningar och erfarenhetsbakgrunder. I det både nödvändiga och självklara samarbetet med andra, befinner sig de i skärningspunkten mellan naturvetenskapliga, tekniska,

samhällsvetenskapliga och humanistiska discipliner även om basen finns hos den sistnämnda.

Kulturmiljösektorns beroende och behov av utbildning och forskning är omfattande och komplext, och kan inte hanteras i sin helhet av RAÅ eller andra kulturarvsmyndigheter. Det finns t.ex. ett behov av tvär- och mångvetenskap och samordning mellan universitets- och högskoleinstitutionerna, inte minst om de ska kunna profilera sig på området. Det finns ett tydligt intresse från universitet och högskolor att utbilda både i de traditionella kärnämnen, men också för att skapa nya kurser med kulturarvsinriktning. Frågan har tidigare uppmärksammats av Regeringen i uppdraget till HSFR. Utredningen mötte dock inte de behov vi ser och utgick från en syn på sektorsforskning som vi inte delar (jfr remissvaret). Förnyade initiativ behövs därför att kulturmiljö- och kulturarvsområdet skall kunna utvecklas i enlighet med uppsatta mål för kultur- och miljöpolitiken.

2.2.2 Yrkesrollen

De inom kulturmiljöområdet yrkesverksammas arbete vilar på tre lika starka fundament: *sakkunskap*, *reflexivitet* och *dialog*. Dessa tre komponenter samverkar men har alla sina särskilda krav på kompetens och kunskap, och därmed också på forskning och utveckling. Hittills har sakkunskap och i viss omfattning reflektion behandlats, men nu behövs satsningar på kommunikation.

I RAÅ:s FoU-program återfinns frågor som rör sakkunskaper främst i programområde 2 och 3, medan aspekter på reflexivitet och dialog främst behandlas i programområde 1 och 2. Samtidigt är det nödvändigt att FoU-arbetet präglas av insikten om att de tre komponenterna är sammanvävda i det praktiska arbetet. Vi får perspektiv på sakkunskapen via ett reflexivt arbetsätt. De speciella kunskaperna om kulturarvet är i sin tur det som legitimerar att antikvarien deltar i dialog och samhällsplanering. Den insikt som reflexivitet och dialog genererar måste i sin tur få påverka de yrkesverksammas sakkunskaper, och de kulturhistoriska forskningsfrågorna ställas med nya utgångspunkter.

2.2.3 Landskapet

RAÅ har under en följd av år satsat på FoU-projekt med skilda inriktningar men med landskapet som gemensam nämnare. Under 2001 och 2002 avslutas flera nu pågående projekt. Några nya landskapsprojekt kommer inte att startas, utan nu finns ett behov av summering och översikt. Projektens resultat har fått betydelse för och påverkat inriktningen av nya insatsområden och projekt.

Vi ser däremot ett förnyat behov av FoU rörande ideologi och metoderna för hur planer för rekonstruktion och vård av fornlämningar och kulturlandskap bör framställas. Det behövs FoU rörande hur den konkreta vården ska förhållas till vilka upplevelser och vilken kunskap man vill att besökaren ska få.

2.2.4 Arkeologi och fornminnen

Detta är ett av tradition stort FoU-område för RAÄ och vi har gjort avsevärda insatser under en följd av år. Detta hör samman med såväl uppdragsarkeologin som inventeringsverksamheten och mer generellt med lagstiftningens skydd av fornlämningar. Problembilden förändras dock efterhand och nya behov uppstår.

Stödet till länsstyrelserna i deras myndighetsutövning vad gäller kap 2 Kulturminneslagen, t.ex. förmedlingen av arkeologisk resultat till dem, måste fortsätta utvecklas i likhet med en kritisk tradition inom uppdragsarkeologin och fornminnesverksamheten. Likaså behöver den nationella och med Skogsstyrelsen gemensamma satsningen på inventering av skogsmark (Skog och historia) kompletteras med FoU-insatser av olika slag.

För området gäller övergripande att det nya är att vi nu satsar på reflektion och kommunikation. I synnerhet kan framhållas att uppdragsarkeologin som är en stor kunskapsproducent inte bara kan ge kunskap om hur det förflutna gestaltades. Den kan även ge perspektiv och insikter om vår egen samtid och ge upphov till reflexion om existentiella frågor. Sektorsforskning behövs alltså för att frigöra den samhälleliga potential som detta fält besitter.

2.2.5 Föremålsvård – långsiktigt god förvaltning

RAÄ har ett övergripande ansvar för utveckling av kunskapen om vårdmetoder som siktar mot långsiktigt god förvaltning av kulturarvet där inriktningen mot att bibehålla autenticiteten i material- och detaljer tydliggörs. Detta utvecklingsarbete utgör FoU-områden som vanlig förvaltningsutveckling inte uppmärksammar. Arbetet fokuseras idag främst på vården av föremål och inventarier tillhörande museer och kyrkliga församlingar men kommer framöver att mer fokuseras på det moderna kulturarvet. För att kunna bedriva en föredömlig vård inom dessa områden behövs dels en konst- och kulturhistorisk kunskap om föremålet ifråga dels en kunskap om materialet och själva vårdprocessen. Kravet på en kunskapsutveckling inom det kyrkliga området kommer dessutom att öka mot bakgrund av de problem och frågeställningar som kommer att utvecklas till följd av relationsförändringen mellan stat och kyrka, och den möjlighet till goda

vårdinsatser som den kyrkoantikvariska ersättningen från 2002 kommer att erbjuda.

2.2.6 Pågående långsiktiga kunskapsuppbyggande företag

Runverket, Sveriges kyrkor och Det medeltida Sverige har sin särskilda problematik. Forskningsinsatser av grundforskningskaraktär på dessa källmaterial är, anser RAÄ, ett ansvar för forskningen vid universiteten. Här finns dock ett problem eftersom dessa forskningsmiljöer i flera fall är mycket svagt företrädade på universiteten. Detta betyder att det kommer att vara svårt att bemanna dessa företag, inte minst Det medeltida Sverige. Vad gäller insatser för att utveckla tillgängliggörande och tillämpning av denna kunskap är det RAÄ:s ansvar, men detta arbete behöver också en grundforskning att kunna replera på.

2.2.7 Registerhållning och GIS-utveckling

Om kulturmiljöintressena skall kunna tas tillvara i samhällsutvecklingen måste information om fornlämningar, bebyggelse och landskap vara digital och dessutom helst GIS-tillgänglig. För att möta samhällets krav har RAÄ de senaste fem åren gjort en kraftansträngning för att bygga upp system för bebyggelse- och fornlämningsinformation samt för historiska kartor (jfr årsredovisningar) och vi börjar se goda resultat av detta. UV har finansierat utvecklingen av Intrasis – ett fältdokumentationssystem som gör att fältarbetet både förenklas och förbättras.

Sådana system förenklar och förbättrar kulturmiljöarbetet, men de kräver stora samlade satsningar. I förhållande till FoU-anslaget är de t.o.m. oöverstigit stora om vi inte ska avstå från annan typ av FoU. Avvägningen mellan lika berättigade behov är oerhört svår utan större resurser. Med den starka utvecklingen inom IT-området, som åtminstone hittills rått, har kulturarvssektorn generellt sett svårt att hänga med i teknikutvecklingen.

I framtiden kommer det heller inte att räcka med enbart denna typ av information, utan även den ”kunskap” i form av sammanställningar och analyser etc. som görs och som vi vill satsa mer på måste finnas digitalt tillgängliga. Dessutom borde kunskapsunderlagen vara av en sådan karaktär att det är möjligt att själv bearbeta dem genom att föra till ny information för nya syften.

2.2.8 Skärningen mellan teknik-, natur- och kulturvetenskap

Kulturmiljövården har ett stort behov av kunskap om hur kulturobjekt och kulturmiljöer av skilda slag bör vårdas för att möjliggöra ett fortsatt

bruk och bevarande. Insatserna rör allt från objekt som byggnader, fornlämningar och kulturföremål till hela kulturlandskap. För att bedöma vilka insatser som är långsiktigt hållbara och som inte förstör några kulturhistoriska värden krävs en forskning som kombinerar teknik-, natur- och kulturvetenskap. Naturvetenskapen bidrar med kunskap om materials egenskaper, sammansättning, åldrande och renoverbarhet liksom med nya former för dokumentationsteknik m.m. Kulturvetenskapsfältet innefattar kunskapsutveckling om historiska, samhälleliga och sociala förutsättningar liksom om konstnärliga uttryck och förebilder genom tiderna. Tillämpad och tvärvetenskaplig forskning av detta slag bedrivs inte av några andra aktörer och är därför ett särskilt ansvar för kulturmiljösektorn.

Inte minst i det förebyggande arbetet inom såväl konservering som byggnads- och landskapsvård krävs riktade FoU-insatser av tvärvetenskaplig karaktär. Antalet objekt som kräver vårdinsatser är mycket omfattande, vare sig det rör t.ex. konservering av fynd från arkeologiska undersökningar, kyrkliga inventarier, vårt befintliga byggnadsbestånd eller kulturlandskapet. Detta innebär att de metoder som utvecklas också måste vara kostnadseffektiva och lämpade för återkommande vårdinsatser i ett tidsperspektiv som ligger bortom normala förvaltningsrutiner.

2.2.9 Skärningen mellan vetenskap och konst

Det finns en stor potential i mötet mellan vetenskap och konst. Olika konstnärliga uttolkningar i form av t.ex. skönlitteratur och bildkonst har stor betydelse för vårt sätt att uppfatta och förhålla oss till landskap. Detta framhålls också i HSFR:s rapport om sektorsforskningen inom kulturområdet.

I några pågående projekt har vi sökt samarbete med konstnärer. Vi vill bl.a. att upprätta en dialog med nutida konstutövare och se hur dessas verksamhet kan inspirera och berika kulturmiljövården. Som ett led i detta arbete planeras i samarbete med Historiska museet en särskild utställning i december 2001 i samband med kulturmiljösektorns årliga höstmöte i Stockholm. Utställningen skall visa hur bildkonsten aktivt medverkat i konstitueringen av vad som idag uppfattas som kulturarv och hur nutida måleri kan bidra till att synliggöra de vardagslandskap som vi tar som så självklara att vi vanligen inte ens ser dem. Detta är avgjort ett forskningsfält av framtida betydelse.

2.2.10 Hantverksmässigt kunnande i äldre och yngre byggnadsteknik

Ett av den kulturhistoriskt inriktade byggnadsvårdens grundproblem är bristen på hantverksmässig kunskap i äldre byggnadsteknik. Förekomsten av ”kulturhistorisk byggnadsvård” kan delvis ses som ett

resultat av att äldre hantverksbaserad teknik har övergivits. För hantverkskunskapen finns ett särskilt problem i och med att den måste utövas för att bibehållas. Kunskapen måste idag vårdas och förmedlas i andra former och kanaler än i standardproduktionen, och det har uppstått ett behov av särskilda utbildningar och forskningsinsatser. Även kunskap om den yngre byggnadstekniken, från 1900-talets första hälft, med material och tillverkningsmetoder håller på att gå förlorad om inga insatser nu görs för att dokumentera kunskapen.

Kvalificerad kunskap inom historiska hantverk och yngre byggt teknik är dessutom inte bara en vårdfråga. Det är också en förutsättning för att utveckla nya och viktiga aspekter inom det bebyggelsehistoriska fältet, och därmed ge underlag för kvalificerade bedömningar av de äldre byggnadernas särdrag och kulturhistoriska värde. Det finns starka och uppenbara samband mellan kunskaper i praktisk byggnadsvård och kunskaper i bebyggelsehistoria. Men det är inte självklart att dessa samband alltid utnyttjas på ett effektivt sätt i det vardagliga kulturmiljövårdande arbetet. Kunskapsutbytet av de resurser som satsas på praktisk kulturmiljövård måste öka, så att det förstärker en av verksamhetens praktiska och ideologiska förutsättningar. Sektorns utbildnings- och forskningsinstitutioner har här en central roll. Utbytet mellan sektor och universitet behöver stimuleras liksom professionsförberedande, praktiska och tvärvetenskapliga inslag i den akademiska utbildningen behöver bli fler.

2.2.11 Hållbar utveckling och miljöarbete

Det andra av de övergripande målen för verksamheterna inom kulturmiljöområdet samt miljöarbete och sektorsintegreringen av miljömål ställer nya krav på RAÄ. I den kunskapsstrategi som lämnats till regeringen år 1999 äskade RAÄ 10 miljoner kronor årligen för att kunna utveckla miljöforskning med kulturvårdande inriktning, något som är angeläget inte minst för den fortsatta medverkan i miljöpolitiken. Vidare framhölls att det emellertid inte kan vara RAÄ:s uppgift att självt eller ens till större omfattning svara för en miljöforskning med kulturmiljövårdande inriktning, utan att denna måste bekostas inom ramen för miljöforskningens resurser. Samtidigt visar erfarenheterna att RAÄ:s *medverkan* krävs om de nödvändiga forskningsinitiativen ska tas.

Inriktningen mot en hållbar utveckling innebär en radikal förändring av den offentliga kulturmiljövårdens intressefokus och samhällsroll. Den förutsätter en breddning av perspektivet ifrån att skydda de främsta uttrycken för det yttre kulturarvet från att dras med i samhällsutvecklingen, till att se inlemmandet av kulturarvet i en dynamisk samhällsutveckling som själva redskapet, för att med någon

bredd och demokratisk förankring förmå att förvalta huvuddelen av det yttre kulturarvet.

För en sådan omorientering behöver kulturmiljövården analysera och utveckla både sina traditionella styrmedel och den kunskapsuppbyggnad och kunskapsförmedling, vilken i hög grad utvecklats med sikte på att stötta just dessa. Arbetsformer och kunskapsunderlag behöver utvecklas för att utmana, stötta och inspirera samhällsbyggandets många aktörer till att observera och hävda "sina" infallsvinklar och speciella möjligheter att tillvarata det yttre kulturarvet.

Fördjupad kunskap inom denna sfär behövs för att bygga under förändrade attityder till och strategier för kulturmiljövårdens framtoning inom samhällsbyggnadsprocessen. RAÄ:s och kulturmiljöområdets bidrag till hållbar utveckling skulle framför allt kunna vara en bejakande syn på människors närvaro och roll i landskapet, och på att människors delaktighet och deltagande är en förutsättning för ett framgångsrikt miljöarbete.

2.2.12 Det moderna samhällets kulturmiljöer

Inte minst genom storstadssatsningen och satsningen på industrisamhällets kulturarv har förskjutningen av kunskapsuppbyggnaden mot 1900-talets kulturmiljöer accentuerats. Med utgångspunkt i de perspektiv och förhållningssätt som är grundläggande i RAÄ:s sätt att hantera de båda regeringsuppdragen inom dessa områden (jfr tidigare inlämnade särskilda redovisningar) behövs fortsatta satsningar på FoU inom flera ämnesområden.

Generellt är det angeläget att fördjupa dialogen kring det kulturarv som är en del av vår vardag samt att utveckla formerna för samverkan och deltagande mellan olika aktörer och intressegrupper för långsiktig hållbar utveckling och förvaltning av det moderna samhällets kulturarv. Relationen mellan teori och praktik när det gäller förhållningssätt till det moderna samhällets kulturarv behöver också fördjupas och nyanseras.

Grundforskning av intresse för kulturmiljöarbetet finns inom flera discipliner, men denna forskning behandlar vanligen inte problematik av direkt relevans och användbarhet för vår sektor. Vårt samarbete (inom ramen för storstadssatsningen med 28:27-anslaget) med Integrationsverket är ett exempel på ämnes- och sektorsmyndighetsöverskridande forskning. Det är nödvändigt för oss att knyta nya kontakter för att få kunskap om pågående forskning och kunna intressera forskare för att behandla även kulturmiljörelevanta forskningsproblem.

Det moderna samhällets kulturarv har tillika behov av antikvariskt-tekniskt inriktad FoU rörande bevarande och vård av moderna material. Kunskapen om originalmaterialen är idag fortfarande mycket begränsad, något som ökar riskerna i samband med vårdinsatserna. Dessutom finns ett stort behov av ökad kunskap vad gäller de material som används vid själva konserverings- och restaureringsinsatserna, en kunskapsprocess som har betydligt högre utvecklingstakt i exempelvis Tyskland och Nederländerna.

2.2.13 Kulturarvsvetenskap

Med begreppet kulturarvsvetenskap avser vi forskning rörande kulturarvet (inklusive kulturmiljöarbete) grundvalar – problematisering, teori och metod, samhälleligt ansvar och uppdrag, bruket av kulturarvet m.m. RAÄ anser att det bredare begreppet kulturarvsvetenskap bör introduceras istället för museologi. Begreppet täcker hela kulturarvsfältet och avser studier som problematiserar kulturarvets roll i samhället.

Insatser av olika slag har gjorts under en lång följd av år. Vi har haft kontakter med flera av universiteten för att skapa intresse. Universitetens intresse för området har också ökat. Det nyligen inrättade Tema Q vid Linköpings universitet bör nämnas. För närvarande får ett par universitet stöd till seminarier, utredningar o.likn. Vår bedömning är att kulturmiljösektorns framtida utveckling är beroende av att det finns utvecklade kulturarvsvetenskapliga forskningsmiljöer.

Under hösten 2000 anordnade RAÄ en konferens om kulturarvsvetenskapliga utbildningar. Konferensen visade tydligt att det idag finns ett betydande antal högskolekurser med kulturarvsvetenskaplig inriktning och att ett flertal av dessa bedrivs utan djupare kännedom om kursutbudet som helhet. Såväl utbildningsanordnare som företrädare för kulturarvssektorn efterlyste vid konferensen former för en återkommande dialog. Profilerings av utbildningarna är eftersträvansvärt, men kräver kunskap om helheten.

2.2.14 En social dimension och kommunikation

De yrkesverksamma inom kulturmiljöområdet delar ansvaret för att vårda och utveckla kulturmiljöns resurser med medborgarna i övrigt, men har ett särskilt specialistansvar för kunskaper och kompetens som gör detta möjligt. En särskild uppmärksamhet måste därför riktas mot hur den antikvariska verksamheten döljer eller lyfter fram olika perspektiv på kulturmiljön. Medvetenheten om att kulturvärdet ligger i

betraktarens öga, i kombination med de yrkesverksammas roll som ställföreträdare för ”okända” brukare, leder till behovet av en utvidgad medborgardialog. Dialogen är inte bara fråga om inflytande, den innebär samtidigt ett ömsesidigt lärande mellan specialist och medborgare. Kulturvärdet upprätthålls och skapas i en kommunikativ process. Därför är dialogen en demokratisk fråga som går utöver medinflytande och insyn i beslut. Det är i dialogen som kulturvärdet blir till. Vikten av att ge medborgarna tillfälle till dialog och möjlighet att lämna synpunkter på den verksamhet de berörs av framhålls även i handlingsprogrammet ”En förvaltning i demokratins tjänst” (Justitiedepartementet 2000). Kulturmiljön är något som berör alla och för kulturarvssektorn är det en självklar målsättning att nå ut till så många olika grupper i samhället som möjligt. En god – demokratiskt och vetenskapligt förankrad – kulturmiljövård måste bygga på dialog mellan olika grupper.

Kulturmiljöpedagogik skulle kunna bli det samlande begrepp under vilket ryms denna kombination av hur, vad och med vilka sektorn kommunicerar och effekterna i sektorn och i samhället av kommunikationen. För att nå fram till och föra en dialog med olika grupper i samhället krävs dessutom en fördjupad kunskap om dessa grupper. Med det mångkulturella samhället följer nya krav på kulturarvssektorn. För att kunna föra en dialog är det inte längre tillräckligt att ha kunskap om kulturobjekt och -miljöer, det krävs även kunskap om de människor för vilka dessa har, eller kan få, en betydelse. Den senare kunskapen förutsätter såväl en utökad omvärldsbevakning som särskilda forskningsinsatser med sociologisk inriktning. Denna typ av forskningsinsatser har tidigare knappast förekommit inom kulturarvssektorn men kan förväntas få en kraftigt ökande betydelse i framtiden.

Kommunikationen med medborgarna har också fått nya förutsättningar genom IT-tekniken. RAÄ har det senaste året arbetat med en IT-strategi. Ett arbete som ligger framför oss som en följd av detta är att fördjupa och konkretisera visionen av en kulturhistorisk databas för Sverige. Den ska ge olika grupper av professionella användare såväl som allmänhet nya möjligheter att använda våra kunskapsunderlag. Vidare måste man ställa krav på interaktivitet, dvs. användarnas synpunkter måste tas tillvara och tillåtas påverka kunskapsunderlagen. I ett av våra projekt tillsammans med Chalmers samverkar personer med konstnärlig, teknisk och humanistisk kompetens. Syftet är att utveckla digitala verktyg för kommunikation och visualisering i syfte att bredda samtalet om kulturarvet.

3 FoU-medlens användning

3.1 Genomförande

Vi har under denna rubrik valt att redovisa dels *intern* organisation etc, dels *externa* insatser avsedda att stimulerar intresset för kulturarvsproblematik i andra miljöer och sektorer, överföring av aktuell forsknings perspektiv till sektorn samt samverkande finansieringsmöjligheter.

3.1.1 FoU-programmets uppbyggnad och roll

RAÄ har sedan 1997 ett utarbetat fleråriga FoU-program. Det i dag gällande, "FoU-program för kulturmiljöområdet 2001-2005", ersatte det tidigare "Kulturmiljövårdens forsknings- och utvecklingsinsatser. Riksantikvarieämbetets FoU-program 1997-2000" (se bilaga 1). Avsikten med dokumentet är att visa på den inriktning av kulturmiljövårdens kunskapsutveckling och kompetensuppbyggnad som RAÄ, som sektorsansvarig, har identifierat som prioriterade områden ur ett långsiktigt perspektiv.

FoU-programmet består av en inledande text av policykaraktär, en kortfattad omvärldsanalys och tre programområden som vart och ett speglar centrala delar i kulturmiljösektorns verksamhet. Dessa är i sin tur uppdelade i ett antal insatsområden, vilka årligen revideras beroende på vilka frågor som anses som mest angelägna eller som kräver speciell belysning.

Programområde 1, *Kulturarvet i samhället*, lyfter fram frågor av central betydelse för kulturmiljöarbetet såsom värdering, planering och kommunikation. Detta har inte funnits som ett eget område i RAÄ:s tidigare FoU-program. I område 2, *Kulturbeskydd och kunskap*, ryms t ex kulturhistorisk forskning (inklusive frågor rörande digital hantering av kunskap) om landskapet, byggnader, bebyggelse, fornlämningar och föremål. Jämfört med RAÄ:s tidigare FoU-program har här utvecklingen av den digitala hanteringen av kulturarvet lyfts fram. Område 3, *Vård och konservering*, innehåller de antikvarisk-tekniska aspekterna på det fysiska kulturarvet. För alla tre programområdena gäller att det är angeläget att behandla demokrati- och ekologispekter.

RAÄ:s FoU-verksamhet styrs dessutom av ett antal strategier som innebär att vi strävar efter att utveckla följande aspekter:

- utbildnings- och forskningsmiljöer,
- tvär- och mångvetenskaplig och ämnesövergripande forskning,

- nationell och internationell samverkan,
- information och förankring.

3.1.2 Organisation inom RAÄ

Riksantikvarieämbetet har ett FoU-råd med sex företrädare för forskningen inom ämnesområden av större vikt för kulturmiljövården samt en företrädare vardera för läns- och landsantikvarieorganisationerna. Rådet biträder Riksantikvarieämbetet i granskningen av projektansökningarnas vetenskapliga *kvalitet* och i beredningen av fördelningen av medlen. Rådet fungerar också som ett forum för samråd om långsiktiga forskningsmål och i myndighetens strävan att identifiera och stödja lämpliga forskningsmiljöer.

Projektansökningarnas *relevans* för kulturmiljöområdet bedöms utifrån gällande FoU-program av egen personal med sakkunskap på området och i en intern beredningsgrupp som består av företrädare för de olika avdelningarna på RAÄ (jfr sakkunniga nedan). Egen personal fungerar också som kontaktpersoner för beviljade projekt med uppgift att löpande följa projekten.

Före omorganiseringen av myndigheten som trädde i kraft 1995 var forskningsfrågorna knutna till en särskild FoU-sekreterare som sorterade under verksledningen. I den nya organisationen är Kunskapsavdelningen ansvarig avdelning. De frågor som rör forskning och utveckling samordnas och bereds av en FoU-samordnare. Två sakkunniga i FoU-frågor har under året anställts vid Kunskapsavdelningen som bl.a. ska arbeta med att vidga och fördjupa kontakterna med sektor och forskarvärld. Avsikten är att denna typ av funktion även ska finnas vid de övriga avdelningarna. Beslut tas av riksantikvarien.

3.1.3 Medlens fördelning

RAÄ initierar och genomför FoU-arbete såväl internt inom myndigheten som genom stöd till externa institutioner. Antal projekt och storleken på dessa har kraftigt varierat (se bilaga 5, Statistik över medlens fördelning). Merparten av de forskningsprojekt som RAÄ under de senaste fem åren finansierat med FoU-medel har varit externa. Större delen av dessa är projekt som tillkommit genom beställardialog, där RAÄ i samråd med utomstående institutioner formulerat forskningsproblemet. Även i de projekt som utförts internt har flertalet någon form av extern medverkan, antingen i form av inköp av tjänster eller medverkan (t.ex. projektanställning) av forskare.

Fördelningen mellan de olika typerna av projekt skiljer sig mellan första ramprogrammet, vars projekt var knutna till kunskapsavdelningen, och det andra, som berörde antikvarisk-tekniska avdelningen. Inom det första ramprogrammet har de externa projekten årligen utgjort åtminstone 50 % och där flertalet är sådana vars ansökan och utförande ligger helt utanför RAÄ. En annan stor grupp är de interna med extern medverkan. Inom det andra ramprogrammet är den övervägande delen av projekten initierade av RAÄ men utförs vid en extern forskningsinstitution, följt av interna projekt där externa forskare har anställts inom myndigheten som projektmedarbetare. Endast en handfull mindre projekt tillhör de andra två kategorierna. Detta speglar de delvis olika förutsättningarna och villkoren för humanistisk resp. naturvetenskaplig-teknisk forskning.

Endast en mycket liten del av samtliga projekt under perioden 1995/96-2000 utfördes sålunda uteslutande internt inom myndigheten. De vanligaste projektformerna var att RAÄ i samarbete med externa institutioner formulerade forskningsproblemet som sedan utfördes utanför myndigheten, eller att ett projekt initierades av RAÄ och att externa projektdeltagare rekryterades. Inom den senare formen var det endast medarbetare som kom utanför myndigheten som bekostades med FoU-medel, de interna finansierades med myndighetens ordinarie anslagsmedel.

Om man ser till fördelningen av FoU-medel blir bilden en annan. De interna projekten disponerade 60 % av den totala summan under perioden. Endast en bråkdel har dock gått till projekt som bedrivits helt internt inom myndigheten, utan det är de interna projekten med extern medverkan som har erhållit störst stöd. I detta ligger också att det är inom dessa utvecklingsarbetet ligger, huvudsakligen i uppbyggnaden av Fornminnesregistret och Bebyggelseregistret.

Sammanfattningsvis är RAÄ:s bedömning att det externa inflytandet är väl tillgodosett samtidigt som FoU-arbetet kan influeras av och förankras och implementeras i kulturmiljöarbetet.

3.1.4 Kombinationer av och samverkan mellan anslag

Sektorsforskningen vid RAÄ finansieras inte enbart över 28:36:4-anslaget. Vi arbetar aktivt för att kombinera anslagen 28:26 Riksantikvarieämbetet förvaltningskostnader och 28:27 Bidrag till kulturmiljövård med 28:36:4 Forsknings- och utvecklingsinsatser inom kulturområdet.

Över 28:27-anslaget (femton miljoner till kunskapsuppbyggnad) finansieras t.ex. metodutvecklingsstudier i anslutning till FoU-projekt.

Detta är ett sätt att pröva och i sektorn föra ut de perspektiv och metoder som projekten resulterat i. Likaså kombineras Storstadssatsningen (28:27:2) med framtagandet av ett program för FoU på bebyggelseområdet. Den miljon av G2-anslaget som tidigare fick användas för UV:s rapporter före 1982 har kopplats till det uppdragsarkeologiska projektet och resulterat i rapporter och seminarier av intresse för forskningen och uppdragsverksamhet.

Som nämnts ovan finansieras det interna deltagandet (dvs. egen personal) i FoU-projekt huvudsakligen via 28:26-anslaget. FoU-medlen kompletterar de resurser från framför allt förvaltningsanslaget som används för att utveckla, anpassa och förändra kulturmiljöområdet.

3.1.5 Stöd till utbildnings- och forskarmiljöer och nätverk

RAÄ samarbetar med olika forsknings- och utbildningsinstitutioner om utbildning, långsiktig kompetensuppbyggnad och forskningssamverkan. Sektorsforskning behöver forskningsinstitutioner med en rad olika inriktningar. RAÄ gör därför strategiska insatser i syfte att stärka befintliga institutioner, stödja nyetableringar, nätverk och tvärdisciplinära utbyten.

Vi har stött och stödjer bl.a. utredningar för grund- och forskarutbildningar, en adjungerad professor, inrättandet av en professur, ett antal forskningskoordinatorer, seminarieverksamhet, nätverksbyggande, m.m.

RAÄ menar att de satsningar som vi hittills gjort till övervägande del fallit väl ut.

3.1.6 Forskningssamarbetet nationellt

För närvarande pågår forskningssamarbete med ett drygt tiotal institutioner (kulturmiljöinstitutioner ej inräknade). Medfinansierare med forskningsinriktning är ett femtal (jfr de senaste årsredovisningarna).

Samverkan sker också genom att det till många projekt, framför allt de av större omfattning, knyts referensgrupper i vilka medverkar forskare, representanter för sektorn och andra myndigheter. Det finns ett Nationellt råd för arkeologi i vilket professorerna från de fem universiteten samt representanter för övriga arkeologiutbildningar deltar. Personal från RAÄ medverkar också i utbildning och forskning vid universitet och högskolor genom att hålla seminarier, delta i sakkunnighetsbedömningar m.m. Även deltagande i vetenskapliga konferenser kan nämnas.

RAÄ menar att det är nödvändigt att verka för ökade kontakter mellan forskningen och regionen, som ska kunna resultera i gemensamma FoU-ansökningar. RAÄ verkar även för att länsorganisationen ska medverka i FoU-arbetet genom att genomföra metodstudier och liknande i anslutning till pågående projekt (jfr ovan 28:27-anslaget).

Den statliga forskningsrådsorganisationen som nu trätt i kraft kräver förnyade insatser från RAÄ:s sida för att skapa kontakter och intressera för kulturarvs/kulturmiljöfältet.

Den nya organisationen väcker dock vissa farhågor. Ett forskningsråds huvudsakliga ansvar bör vara att stödja grundforskning, men detta bör även innebära att odla forskningsmiljöer som sektorsforskningen kan beställa forskning av och samspela med. RAÄ saknar ett uttalat ansvar för detta i den nya organisationen. Vidare är det svårt att se att FORMAS organisation är ägnad att möta samhällsbyggnadsproblematiken. Rörande arkitekturforskningen har vi visserligen ett samarbete med FORMAS, men vi kan samtidigt konstatera att den naturvetenskapliga sidan har en överväldigande tyngd inom FORMAS organisation medan kulturmiljöaspekter knappast beaktats i den organisation som rådet fått. Miljöforskningens förändring mot att nu innefatta även kulturella aspekter gör dock att former för att utveckla kulturmiljöfrågor måste inkluderas även i FORMAS struktur. Då organisationen funnits endast ett halvt år är det givetvis för tidigt att ha en uppfattning om dess vägväl och arbetsformer. RAÄ vill dock göra regeringen uppmärksam på behovet att från början nära följa utvecklingen.

RAÄ:s bedömning är att vi har en omfattande samverkan med andra institutioner och myndigheter på FoU-området, men att vi har ett behov av att vidga kretsen av samarbetspartners och medfinansiärer för att kunna utforska nya kunskapsfält.

3.1.7 EU-samarbetet

I nuläget följer RAÄ utvecklingen inom det europeiska forskningsområdet genom att kontinuerligt delta i EU/FoU-rådets kurser och informationsdagar. RAÄ har också enstaka gånger deltagit i informationssammankomster i Bryssel. Myndigheten samarbetar med EU/FoU-rådet och andra myndigheter vad gäller information på nationell nivå om de delprogram som ligger inom myndighetens ansvarsområde. RAÄ har representanter i tre av de nationella beredningsgrupperna som är knutna till olika tematiska program inom det pågående Femte ramprogrammet. RAÄ har deltagit eller deltar som projektledare eller part i ett par forskningsprojekt inom EU där

myndighetens ges tillfälle att dela med sig av sin speciella kompetens inom vissa områden.

RAÄ menar att det skulle vara möjligt att utveckla EU-samarbetet, men att det är resurskrävande. Vi måste överväga om FoU-anslagets storlek gör detta till en rimlig prioritering. RAÄ skulle t.ex. kunna föra en kontinuerlig diskussion med kulturarvsinstitutionerna på hemmaplan om utvecklingen av forskningsfrågorna inom EU. Hur vi kan samarbeta för att påverka, delta i projekt etc. Vidare kunde diskussion utvecklas med främst de övriga nordiska länderna, men också andra länder inom EU om hur kulturarvsinstitutionerna reagerat på ex utformningen av sjätte ramprogrammet, hur man gemensamt kan lyfta fram angelägna forskningsområden etc.

RAÄ och kulturarvsinstitutionerna generellt skulle alltså kunna ha en mer aktiv roll vad gäller att lyfta fram kulturarvet som samhällsresurs med betoning på dess betydelse för människors livsmiljö och hälsa, ett område som kommer att bli allt viktigare i framtida forskningssammanhang. Dessa frågor borde beredas först på nationell nivå och sedan på EU-nivå i samverkan mellan olika sakkunskaper. Här borde det finnas mycket att hämta från varandra. De länder som har och haft skadeverkan på sitt kulturarv bör ha mycket att lära oss andra. Organisationen Kulturarv utan gränser vore en given samarbetspartner.

3.1.8 Samarbete med museer och arkiv – kulturarvssektorn

Under denna rubrik vill vi framhålla två linjer. Den första är att kulturarvssektorn har gemensamma behov av sektorsforskning rörande kommunikation, dialog, reflektion som ryms under begreppet kulturarvsvetenskap (jfr ovan).

Den andra linjen är att vi i nära samarbete med landets museer, både regionala och centrala, utvecklar metoder för långsiktigt bevarande av museernas samlingar – dels bevarandemetoder för föremålen i sig, dels riktlinjer för utformning och klimat för magasinerna under begreppet förebyggande konservering.

3.1.9 FoU-information

RAÄ lägger stor vikt vid att såväl pågående FoU-insatser som resultat blir kända i en vid krets. Som ett led i det strategiska FoU-arbetet har RAÄ under år 2000 låtit ta fram en ”Policy för forskningsinformation” (finns på vår hemsida). Forskningsinformationen handlar om att stötta initiering av ny FoU, pågående FoU och slutförd FoU och den riktar sig till olika målgrupper med olika insatser. Med hjälp av IT bör informationen i framtiden kunna få en betydligt större spridning än den

har nu. Dess form behöver också utvecklas. Det traditionella slutresultatet, forskningsrapporten, behöver t ex bearbetas och tillgängliggöras i olika medier för att resultatet skall kunna få avsedd tillämpning.

En folder om RAÄ:s FoU-verksamhet är under produktion. Den avser främst, att tillsammans med utbytbara blad om insatsområden och projektbeskrivningar, väcka nyfikenhet och intresse för saken hos sektorn, forskarvärlden samt andra forskningsfinansiärer.

På RAÄ:s hemsida finns förutom det fullständiga FoU-programmet även verksamheten beskriven med organisation, historik, administrativa rutiner och projektbeskrivningar. En länk finns till SAFARI, högskoleverkets databas för aktuell forskning, där RAÄ sedan 1999 registrerar de forskningsprojekt som myndigheten finansierar.

De sakkunniga vid myndigheten har tillsammans med FoU-samordnaren till uppgift att utveckla de personliga kontakterna med såväl forskningsmiljöer, forskningsfinansiärer som kulturmiljösektorn. Vi arbetar också för att FoU-rådets medlemmar ska få en större roll i sammanhanget.

Den viktigaste insatsen under den närmaste tiden torde dock vara RAÄ:s höstmöte 2001 som har titeln "Kunskap för framtiden". Här finns också en stark koppling till Agenda kulturarv.

RAÄ:s bedömning är att vi gjort en rad insatser. Detta är ett kontinuerligt arbete och att mer kan och bör göras, och att det gäller att hitta nya vägar.

3.2 Kvalitets- och relevanssäkring

Frågan om genomförande av långsiktig sektorsforskning på kulturmiljöområdet hänger intimt samman med metoderna för kvalitetssäkring, dvs. det handlar om att kvalitetssäkra både processen och kunskapsinnehållet i forskningen och de två hänger intimt ihop. Med processen avser vi bl.a. spridning, implementering, kompetensutveckling. Kvalitetssäkringen måste dessutom hantera såväl den vetenskapliga kvaliteten som relevansen för sektorn.

3.2.1 FoU-rådet

Vid RAÄ finns ett FoU-råd sedan 1997 med åtta ledamöter varav sex forskare och en läns- och en landsantikvarierepresentant. Rådet är "rådgivande", dvs. riksantikvarien fattar det slutliga beslutet. Rådsmedlemmarna ska bedöma kvaliteten och RAÄ relevansen, och det

kan framhållas att det i praktiken visat sig att dessa aspekter oftast sammanfaller.

Rådet har framför allt arbetat med bedömningen av ansökningar, men under de senaste åren har en förskjutning mot större delaktighet i det långsiktiga arbetet (t.ex. FoU-programmet, den årliga översynen av insatsområdena samt deltagande i höstmötet 2001). Vi avser också att utveckla rådets roll för kvalitetssäkringen, framför allt utvärderingen.

I sammansättningen av forskare har vi bemödat oss om att få en kombination av representanter för såväl nya som gamla forskningsfält.

3.2.2 Att knyta forskare till RAÄ

RAÄ har också systematiskt sökt knyta forskare till sig för kortare eller längre tider genom projektanställningar (jfr ovan användningen av medel). Inom t.ex. de uppdragsarkeologiska projekten har åren 1999-2001 ett femtontal forskare från olika delar av landet anställts.

RAÄ har tidigare föreslagit ytterligare en ny typ av meriteringstjänst för forskare vilken skulle placeras vid myndigheterna. Tjänsten skulle kunna bidra till att sprida kunskap om aktuell forskning och arbeta för att översätta denna till praktisk tillämpning. Tjänsterna skulle givetvis behöva vara meriterande vid en fortsatt karriär inom universiteten, för att de ska vara intressanta för de bästa forskarna.

Vi har också börjat föra en diskussion om möjligheten för RAÄ och sektorn att på ett ordnat och smidigt sätt ta in synpunkter från forskare men även yrkesverksamma som är experter inom ett visst område genom att knyta dessa personer till någon form av ”kulturhistoriskt råd” vid RAÄ.

3.2.3 Initiering, spridning och implementering av forskning

Ett processuellt synsätt på kvalitetssäkring av sektorsforskningen inbegriper även initiering, spridning och implementering. Vi arbetar med detta på flera olika sätt.

Initiering handlar om beställarkompetens och dialog för att formulera forskningsuppgiften på bästa sätt bl.a. i relation till relevans och tillämpningsbarhet.

För projekt som har till syfte att förändra beteenden eller attityder hos en viss målgrupp är utbildningar, kurser och seminarier ett viktigt medel. Det räcker i de fallen inte med att förmedla FoU-resultaten enbart genom tryckta skrifter och rapporter. Resultaten måste också

föras ut genom seminarier, kurser och liknande mötesverksamhet. Mötesformen ger helt andra möjligheter än den skriftliga formen gör att analysera, diskutera och komma till egen insikt om konsekvenserna av ett visst FoU-resultat.

För närvarande pågår utbildning i ”Digital bearbetning och rektifiering av historiska kartor”, vilket förmedlar resultaten från ett av de FoU-finansierade projekten. Sammanlagt 36 institutioner inom kulturmiljöområdet tar del av den utbildningen. Till hösten planeras en start på utbildningsdelen av ett annat men nyligen påbörjat projekt som syftar till att höja ambitionerna hos beställare, granskare och utförare av MKB-arbeten (MKB = miljökonsekvensbeskrivningar) när det gäller att hantera kulturmiljövärden. Därtill planerar vi att nästa år påbörja utbildningen av kulturmiljösektorn i det då färdigutvecklade FMI-systemet, dvs. digital fornminnesinformation.

3.2.4 System för uppföljning

För de *interna* projekten upprättas projektdirektiv, som vanligen beslutas av verksamhetsledningen (mindre insatser hanteras på annat sätt). Projektdirektiven revideras vid behov efterhand som delmoment avslutas.

De interna projekten har dessutom styr- och/eller referensgrupper. Bemanningen i dessa anpassas efter projektens karaktär och omfattning och kan vara såväl intern (egen personal) som extern (forskare, personal i sektorn, andra myndigheter).

För de *externa* projekten gäller att bidraget ska disponeras i huvudsaklig överensstämmelse med ingivna ansökningshandlingar, verksamhetsplaner och kostnadskalkyler. Förändringar kan göras efter skriftlig anhållan. En kortfattad vetenskaplig lägesrapport ska inges RAÄ halvårsvis. Vi har också ett system med kontaktpersoner på myndigheten som tillsammans med FoU-samordnare och sakkunniga förväntas hålla kontakt med projekten. Detta har fungerat, men vi menar att den främst förutsättningen för fungerande uppföljning är att det finns personal på RAÄ som arbetar med utvecklingsinsatser i anknytning till de externa projekten (projekt med såväl en intern som en extern del). Det finns då en både initierad och motiverad mottagare och uppföljare inom myndigheten.

3.2.5 System för utvärdering

Vi har börjat arbeta mer systematiskt med utvärdering (se bilaga 7, Exempel på utvärderingsinsatser). Vi ser detta som en av de viktigaste insatserna för att för att utveckla ett långsiktigt vetenskapligt

uppbyggnadsarbete. Resultaten av utvärdering utgör ett viktigt beslutsunderlag för inriktning och omfattning av fortsatta insatser, kvalitetssäkring, kumulativ kunskapsuppbyggnad, målanalys, stöd för förnyelsearbete samt att utveckla och fördjupa professionella nätverk inom det kulturvetenskapliga fältet. Utvärdering är ett viktigt redskap för erfarenhetsåterföring.

Det finns olika typer av utvärderingar och de lämpar sig bättre eller sämre för olika typer av program och projekt och vid olika stadier i genomförandet. Det gäller att välja rätt utvärdering och att ha utvärderingsmomentet med redan när projektplanerna dras upp, omfattande utvärderingar är förhållandevis (relaterat till projektens totala kostnad) kostsamma. Det finns också behov av att hitta metoder för att fortlöpande utvärdera pågående verksamheter och projekt, dels för att eventuellt kunna styra om verksamheten, dels som underlag inför beslut om ett projekts fortsättning eller ej.

Systemen för utvärdering av projekts måluppfyllelse varierar något beroende på vilken typ av mål som projektet har/haft. När det gäller projekt som syftar till att ändra beteenden eller attityder hos en målgrupp har vi ännu inte något fungerande system. Vi har dock observerat behovet och påbörjat ett utvecklingsarbete (inom några påbörjade resp. pågående projekt) för att kunna fånga och mäta förändringar i attityder och beteenden.

I en utvärdering bör olika parter definieras och ges inflytande över utformningen och slutsatserna. Man kan därigenom säkra att utvärderingen användas och får effekter, men den kan tillika därmed bli en metod i demokratiseringsarbetet. En modell för utvärdering bör innehålla metodologiska, filosofiska och reflexiva diskussioner. I den metodologiska diskussionen bör sambandet mellan kvantitativa och kvalitativa data klargöras. I den filosofiska delen diskuteras föreställningar och värderingar bland olika parter med syfte att identifiera olika intressen. Den reflexiva delen innebär att utvärderaren rör sig från positionen som expert till att även se programmets effekter ur ett inifrån- eller underifrånperspektiv. Med det ovan sagda som utgångspunkt har vi börjat planera för en intern utbildning i dessa frågor i kombination med en programskrivning och ett policydokument som externa ansökare kan utgå från.

Bilaga 1

FoU-program för kulturmiljöområdet 2001-2005

Forsknings- och utvecklingsprogram för kulturmiljöområdet 2001-2005

Detta forsknings- och utvecklingsprogram (FoU) för kulturmiljöområdet anger motiven för den FoU som Riksantikvarieämbetet (RAÄ) stödjer. FoU-programmet omfattar en inledande text av policykaraktär, en kortfattad omvärldsanalys och tre programområden som vart och ett speglar centrala delar i kulturmiljösektorns verksamhet. Aktuella insatsområden anges i en särskild bilaga.

Inledning

Riksantikvarieämbetet är central förvaltningsmyndighet för frågor om kulturmiljön och kulturarvet och skall bl.a. ”leda och delta i arbetet med att bygga upp kunskapen om kulturmiljöer, kulturminnen och kulturföremål”(RAÄ:s instruktion).

Målet för kulturmiljösektorns kunskapsuppbyggnad är enligt regleringsbrevet för år 2000 ”att utveckla formerna och metoderna för kunskapsuppbyggnaden främst om de kulturvärden som berörs av förändringsprocesserna i samhället”. För att kunna bedriva forskning och utveckling som stöd för detta arbete har Riksantikvarieämbetet sedan budgetåret 1990/91 haft ett årligt sektorsforskningsanslag som de senaste åren uppgått till närmare 16 miljoner (utgiftsområde 17, anslag J1.4 Forskning- och utvecklingsinsatser inom kulturområdet).

Riksantikvarieämbetets FoU-arbete syftar till att bredda och stärka den vetenskapliga basen i kulturmiljöarbetet. Genom FoU kan kunskapsluckor minskas samt metodiska och teoretiska problem behandlas. FoU-arbetet bidrar därigenom till utvecklingen och förnyelsen av den antikvariska praktiken.

Viktiga utgångspunkter för FoU-programmet för kulturmiljöområdet år 2001-2005 är de nu aktuella förändringarna i samhället, pågående satsningar inom olika politikområden och nya mål för kulturmiljöområdet. I Kulturarvspropositionen 1998/1999:114 lyfts bl a kulturarvets immateriella och sociala dimensioner fram liksom vikten av att studera hur synen på kulturarvet förändrats över tid och rum. ”För Riksantikvarieämbetet, länsstyrelserna och länsmuseumerna innebär det breddade perspektivet ökade krav på fördjupning, men också nya möjligheter att se och utveckla sambanden mellan det yttre kulturmiljöarbetet och den kulturhistoriska museiverksamheten i övrigt samt en strävan efter integration över tidigare sektorsgränser inom kulturområdet. Riksantikvarieämbetets uppdrag som central förvaltningsmyndighet för kulturmiljöfrågor kvarstår oförändrat men har i myndighetens instruktion kompletterats med ett ansvar för kulturarvet.” Kulturmiljöarbetet beskrivs som den verksamhet som bedrivs för att främja kulturmiljöns värden. Det innefattar såväl vård och levandegörande som nyttjande, dvs sådana aktiviteter som syftar till att kulturmiljövärdena tas tillvara och integreras i samhällsutvecklingen”. FoU-programmet har därför sin huvudinriktning på kulturmiljöområdet men hanterar också kulturarvsfrågorna i ett vidare perspektiv.

Kulturmiljön år 2020

Ett forskningsprogram bör ta sin utgångspunkt i en vision – i detta fall kulturmiljön i samhället år 2020. Vilka är framtidens samhällsfrågor och vilken är kulturmiljöns framtida roll? Hur ser framtidens ”kulturmiljövård” ut? Vilka förutsättningar har den?

Forskning handlar om framtid – om vad vi tror om framtiden och om hur vi vill att framtiden ska vara. Den forskning som beställs idag tar ofta flera år att utföra. Därefter tar det ytterligare ett antal år innan resultaten blivit kända och accepterade. Sedan dröjer det ännu ett antal år innan de fått genomslag i den praktiska verksamheten och avsatt effekter i kulturmiljön. Vid beställning av forskning är det därför rimligt att pröva att ha siktet inställt på ett tjugooårsperspektiv. En framtidsvision besannas inte av sig självt. Genom att bl.a. använda det FoU-anslag som Riksantikvarieämbetet förfogar över på rätt sätt kan vi försöka bidra till att den uppfylls. Visionens roll ska inte vara att styra utan att inspirera.

Det kan vara nyttigt att låta visionen föregås av en snabb tillbakablick. En sådan visar t.ex. att kulturarvet och kulturmiljön inte alltid tillmätts samma betydelse eller haft en tydlig roll i samhället. Moderniseringen av det svenska samhället och den radikala omvandlingen av den fysiska miljön, inte minst av städerna, som kulminerade under 1960- och 70-talen, följdes av ett förnyat och ökande intresse för bevarande av kulturmiljön. Detta intresse har efterhand kompletterats med större vikt lagd också vid bruket och berikandet av kulturmiljön. Trots att resurserna aldrig tycktes räcka för allt man ville göra måste det konstateras att kulturmiljöarbetet i landet sannolikt aldrig omsatt så mycket pengar som under 1990-talet. Inbrytningar i andra samhällssektorer har genomförts och det tvärssektoriella arbetssättet och ansvaret har fått ett starkt genomslag (vilket också kan ses som ett mått på det politiska intresset). Men historien påminner oss om att inget garanterar att framgångarna kan tas för givna.

I visionen har samhället av år 2020 rört sig från det tekniskt-naturvetenskapliga mot det mer humanistiskt-emotionella. Upplevelsen är viktig och konst och kultur centrala. De fysiska behoven är tillfredsställda och ersatta av självförverkligande. Människans behov av historia anses betydelsefullt. Kulturarv och kulturmiljö är viktiga källor för perspektiv på tillvaron, historisk förankring och upplevelser. Kulturmiljöarbetet har förskjutits mot bruket och berikandet från bevarandet. Detta dels för att bevarandet i sig blivit mer självklart, dels därför att bl.a. miljö- och resurshushållningshänsyn lett till att förändringstrycket minskat och förändrats till sin karaktär.

År 2020 är kulturmiljön en angelägenhet för alla. Människor frågar sig – vad kan jag göra för kulturarvet och vad kan det göra för mig? De är vana användare både av det materiella och det immateriella kulturarvet. De har ett aktivt och medvetet förhållningssätt till sin kulturmiljö. Det enskilda engagemanget hittar nya vägar men kan också kanaliseras till gemensamma insatser. Kulturarvets betydelse hör fortsatt samman med identitetsskapandet. Nu är det dock mer av en motkraft till den slentrianmässiga kategoriseringen, och därmed anonymiseringen, av ”de andra”, de som tillhör en annan grupp. Kulturarvet ägs inte av några utan delas av alla. Kulturarvet används inte för att befästa den egna gruppen på bekostnad av andra. Kulturarvet ger mer än trygghet och identitet, det ger möjlighet att kritiskt reflektera och därigenom förstå och förändra.

Kulturarvsinstitutionerna har nya instrument för att bevara, bruka och berika. Metoderna för att fånga och analysera konsekvenserna av att kulturarv försvinner, dvs. något mer än hur vi dokumenterar och tar tillvara på bästa sätt, har utvecklats och har en given plats i beslutsprocessen. En ny grund för ökad förståelse och ett fördjupat samarbete med andra sektorer, inte minst den naturvetenskapliga, har lagts. Lagstiftningens roll i kulturmiljöarbetet har tonats ned till förmån för nya och direkta samarbetsformer med allmänhet, näringsliv och samhällsorgan av olika typer. Institutionerna har hittat vägar för att enklare och snabbare kunna förändras i takt med samhället. Kunskapen om kulturarvet och kulturmiljön är tillgänglig för alla genom ett konsekvent och genomtänkt användande av IT; man kan både få hjälp med och själv göra de sammanställningar och analyser som man har bruk av. Institutionerna tillhandahåller kunskaperna och ger redskapen för att sortera och använda dem men har inget absolut tolkningsföreträde.

Riksantikvarieämbetets sektorsforskningsansvar

Grunden för FoU-programmet är Riksantikvarieämbetets ansvar som sektorsforskningsmyndighet. Till skillnad från *forskarstyrd* forskning, svarar *beställarstyrd* forskning och utvecklingsarbete mot en analys av behovsläge och ansvar för den egna sektorn. Vi definierar sektorsforskning som den forskning som myndigheten beställer och prioriterar utifrån verksamhetens behov. FoU-resultaten skall ha tydlig tillämpbarhet och relevans för kulturmiljösektorn. Resultaten skall i första hand användas av länsstyrelserna, museerna och RAÄ, men också t.ex. organisationer och allmänhet kan ha direkt nytta av FoU-insatserna.

Sektorsforskningsansvaret ställer krav på ett bra system för projektansökningar och ett väl fungerande beredningsförfarande inför besluten. Det krävs även kompetens och arbetsorganisation inom myndigheten så att projekten löpande kan följas, stödjas och utvärderas, men också så att resultaten ska bli kända och använda.

Riksantikvarieämbetet har inrättat ett FoU-råd med sex etablerade forskare inom för kulturmiljövården betydelsefulla ämnesområden. I rådet ingår även en företrädare vardera för läns- och landsantikvarieföreningarna. Rådet biträder ämbetet i beredningen av FoU-ansökningar. Det fungerar också som ett forum för samråd om myndighetens långsiktiga forskningsmål. Det biträder myndigheten i dess strävan efter att identifiera och stödja lämpliga forskningsmiljöer.

I sektorsforskningsansvaret ligger också att utveckla samarbetet med forskningsmiljöer både i Sverige och i andra länder.

FoU-områden och FoU-satsningarnas omfattning

FoU-programmet fungerar som stöd för att strategiskt välja och beställa FoU. Det innehåller tre *programområden* som täcker in breda och långsiktigt angelägna forskningsområden. För vart och ett av programområdena finns ett antal *insatsområden* som anger de frågor som RAÄ vill prioritera ett visst år. Som prioriterade frågor räknas all FoU som RAÄ avser att satsa på under året dvs såväl de projekt som pågår eller planeras i RAÄ:s egen regi som pågående externa projekt och behov av extern forskning.

I bilagan Insatsområden beskrivs vilka FoU-frågor och vilka behov av FoU-stöd som är aktuella inför ansökningsperioden. Ett insatsområde kan befinna sig i olika faser beroende på om: a) FoU pågått en tid och satsningarna håller på att trappas ned eller avslutas b) FoU pågår och utrymme för ytterligare satsningar finns men kan vara begränsat c) FoU är i ett uppbyggnadsskede. Behovet av att få in nya ansökningar till ett insatsområde kan därför variera mellan inget eller nästan inget behov och stort behov.

Beroende på hur många och hur stora satsningar som pågår varierar också storleken på den summa som är tillgänglig för nya ansökningar. Vilken summa som gäller för ett visst år anges alltid i ingressen till bilagan om insatsområden.

Olika typer av satsningar behövs i olika skeden av forskningsprocessen. Förutom gängse projekt ser RAÄ också behov av FoU-satsningar av forskningsförberedande karaktär såsom bidrag till projektprogram, seminarier eller forskningsöversikter.

Programområdena är:

1. Kulturarvet i samhället
2. Kulturhistorisk kunskap
3. Vård och konservering

Programområde 1 lyfter fram frågor av central betydelse för kulturmiljöarbetet såsom värdering, planering och kommunikation. Detta har inte funnits som eget område i RAÄ:s tidigare FoU-program. I område 2 ryms t ex kulturhistorisk forskning (inkl. frågor rörande digital hantering av kunskap) om landskapet, byggnader, bebyggelse, fornlämningar och föremål. Jämfört med RAÄ:s tidigare FoU-program har här utveckling av den digitala hanteringen av kulturarvet lyfts fram. Område 3 innehåller de antikvarisk-tekniska aspekterna på det fysiska kulturarvet.

För alla tre områden gäller att det är angeläget att behandla demokrati- och ekologiaspekter.

FoU-programmet revideras vart femte år. Insatsområdena revideras varje år i samband med den årliga verksamhetsplaneringen, och påverkas bl.a. av regeringens regleringsbrev till myndigheten.

FoU-arbetet

Organisation

Det FoU-arbete som RAÄ stödjer kan bedrivas både av externa forskningsinstitutioner och inom myndigheten. Under de senaste tre åren har i snitt 30 % av FoU-anslaget fördelats till externa forskningsinstitutioner och 70 % till projekt där projektansvaret legat inom RAÄ. Som regel har forskningsuppgifter utförts av externa forskare, medan myndigheten har ansvarat för projekt av utvecklingskaraktär. Det externa deltagandet är dock avsevärt större än vad siffrorna visar då forskare för kortare eller längre tider anställts vid myndigheten för att leda eller delta i projekten inom myndigheten. De externa forskningsprojekt som stöds har ofta en koppling till interna utvecklingsprojekt eller särskilda satsningar inom linjeverksamheten.

RAÄ vill genom FoU-arbetet utveckla och intensiviera kontakterna mellan den

antikvariska verksamheten och forskningen inom olika områden. Detta dels för att göra forskarna medvetna om vilka frågor som är aktuella och angelägna för kulturmiljöarbetet, dels för att låta forskningens perspektiv och resultat påverka den antikvariska praktiken. Interna såväl som externa projekt (först och främst de av större omfattning) bör därför ha brett sammansatta referensgrupper. Vidare kan, innan projekt sätts igång, förstudier göras som kan remitteras till berörda parter – planeringsbidrag kan utgå för detta. Anordnande och deltagande i konferenser och seminarier är andra insatser för att sprida resultat, men också för att få synpunkter innan ett projekt avslutats. Tillämpningsstudier i samarbete med länsstyrelser och museer i syfte att pröva t.ex. den metodik som utvecklats inom ett projekt fyller samma funktion.

Kulturmiljöområdet är till sin karaktär tvärssektoriellt. De medel som RAÄ förfogar över täcker enbart en del av forskningsbehovet. Därför krävs samarbete och samfinansiering med dels myndigheter som har ansvar för kulturmiljön inom sitt område, dels forskningsstiftelser och råd som främst stödjer grundforskning.

Strategier

Med sektorsforskningen strävar vi efter att utveckla följande aspekter.

Utbildnings och forskningsmiljöer

FoU- och utbildningsfrågorna är viktiga grundkomponenter i strategin för att möta och vara delaktig i olika samhällsförändringar. Det handlar bland annat om att stärka den vetenskapliga grunden för verksamheten, att ha framförhållning inom frågor som rör sektorn för att kunna bli bättre beställare av forskning och utveckling, och om att försäkra sig om att kompetensen inom myndigheten liksom sektorn i stort svarar mot verksamhetens behov. Satsningen på utbildnings- och forskningsmiljöer innebär att RAÄ är delaktig och stödjande i uppbyggnaden eller förstärkandet av utbildnings- och forskningsmiljöer av särskild vikt för sektorn. Allt som allt syftar strategin till att ha möjlighet att påverka innehåll i utbildning och forskningsverksamhet samt att, oftast i ett inledningsskede, ge stöd till satsningar på ny FoU för sektorn. En viktig avvägning är emellertid att inte göra dessa utbildnings- och forskningsmiljöer beroende av stöd från RAÄ för sin fortlevnad.

Tvär- och mångvetenskaplig och ämnesövergripande forskning

Kulturmiljösektorns verksamhet bygger i hög grad på ett samspel – en växelverkan – mellan det folkliga engagemanget för kulturarvet och den akademiska forskningen. För att området skall vara vitalt och kunna utvecklas, behövs en forskning som strävar efter nya aspekter och vinklingar på de kulturhistoriska förloppen och som kan ge nya insikter om hur samhället har fungerat under olika tider. Då underhålls också ett brett intresse för kulturhistorien. Det finns ett stort behov av tvär- och mångvetenskaplig och interdisciplinär forskning. Bevarande och vård av kulturarvet kräver att praktiska och teoretiska, tekniska/naturvetenskapliga och humanistiska kompetenser kombineras. Vi lägger därför särskild vikt vid kontakten med ämnesövergripande forskningsmiljöer.

Nationell och internationell samverkan

RAÄ vill utveckla samverkan med andra sektorer och forskningsråd främst nationellt men även internationellt.

En viktig del i förståelsen av kulturarvet är insikten att det växer fram i samspel med kulturer och strömningar från andra områden. Delar av det kulturarv som är relevant för förståelsen av den svenska historien befinner sig utanför landets gränser. Inom Sverige finns ett tydligt inflytande från andra geografiska områden vars materiella och immateriella kultur kommit att ingå i dagens svenska identitet. Detta är en ständigt pågående process, idag genom invandring och fortgående globalisering. Det är därför naturligt att det rumsliga perspektivet breddas.

För att bedriva forskning av hög kvalitet är det nödvändigt att ha god kunskap om det internationella forskningsläget inom respektive fält. Utbyte av kunskaper och kontakter mellan forskare i olika länder gynnar kvalitén och stärker forskningens relevans.

Riksantikvarieämbetet arbetar aktivt med att vidareutveckla samarbetet med länder i framför allt Östersjöområdet, Norden och EU. I den rapport som undertecknades av Östersjöregionens kulturministrar 1999 nämns angelägna samarbetsområden såsom kulturell identitet, kultur som utvecklingsfaktor, dokumentation, informationssystem, byggnadsvård och skydd av lämningar under vatten.

EU:s femte ramprogram för stöd till FoU innehåller bland annat delprogrammet *Morgondagens stad och kulturarvet*. Målet är att stödja en hållbar ekonomisk utveckling i städerna, skapa bättre förvaltning av tätorter, rationellt resursutnyttjande samt skydd, bevarande och renovering av det europeiska kulturarvet. Det tematiska programmet Informationssamhället innehåller nyckelåtgärden *Multimedia innehåll och verktyg*. Bland annat vill man fokusera på digitalt arv och kulturellt innehåll (gäller tillgång till och förvaltning av det kulturella arvet inom bl. a. bibliotek, museer och arkiv). Det angeläget att delta i femte ramprogrammet och i förberedelserna för det sjätte ramprogrammet samt i själva programmet som skall börja i januari 2003.

Samarbete innebär dessutom att söka kontakt med andra forskningsfinansiärer och intressera dem för konkreta samfinansieringsprojekt. Sådana finns redan men det kan bli fler. Det handlar inte bara om att hitta finansiering, utan att genom att göra t.ex. andra forskningsfinansierande myndigheter till ”delägare” i forskning och utveckling rörande kulturarv och kulturmiljö införa och förankra kulturarvssektorns frågor i andra samhällssektorer.

Information och förankring

Information om pågående FoU och FoU-resultat är en viktig del av FoU-verksamheten. RAÄ har en policy för forskningsinformationen som innebär att ta till vara alla de fördelar som en god forskningsinformation kan bära med sig – ökade kontakter med forskarsamhället, spridning av resultat till användarna, ökad öppenhet och legitimitet för verksamheten samt möjligheter att möta medborgarnas intresse. Det handlar både om att informera den egna myndigheten och regionorganisationen, men också att nå ut till forskarsamhället, media, och allmänhet. De forskningsprojekt RAÄ finansierar presenteras på myndighetens hemsida, och registreras samtidigt i Högskoleverkets databas för aktuell svensk forskning, SAFARI.

Förankring av forskningen och dess resultat kräver dock mer än information. För RAÄ gäller det att utveckla samarbetet med länsorganisationen för att forskningens resultat ska vara relevanta och införlivas i arbetet. Ett sätt är att genom

tillämpningsstudier tillsammans med länsorganisationen pröva resultat och metoder och därigenom också göra fler delaktiga i och ansvariga för arbetet med FoU. FoU-ansökningarna från länen har haft svårt att hävda sig i jämförelse med ansökningarna från forskare eftersom de dels tenderar att vara giltiga enbart för den egna regionen, dels av naturliga skäl inte förmår ligga främst i forskningsfronten. RAÄ ska därför verka för att förbättra och öka kontakterna mellan länsorganisationen och forskningsvärlden för att få fram bättre och än mer relevanta studier, som helst ska bedrivas i samarbete med forskare.

Den vision vi skisserat förutsätter också en satsning på information och förankring i ett vidare perspektiv, att sektorn rent allmänt utvecklar området information/kommunikation där tillgängliggörandet av kulturarvet och kunskap om kulturarvet via IT-mediet också spelar en viktig roll. För dessa frågor avser RAÄ dels att undersöka möjligheterna att få del av resurser från annat håll, dels att utveckla samarbetet med andra myndigheter och sektorer med särskild kompetens inom detta område.

Omvärldsanalys

En breddad syn på kulturarvet

Så länge vi haft en statlig kulturmiljöorganisation har det förts diskussioner om vad som ska betraktas som kulturarv och varför. Under det senaste decenniet har också framför allt den humanistiska forskningen börjat inrikta sig mot kulturarvsfrågor. En följd av detta är att begreppet kulturarv problematiserats och diskuterats i större utsträckning. För att Riksantikvarieämbetet ska kunna utveckla sin roll som central förvaltningsmyndighet för kulturarv och kulturmiljö, förbättra dialogen och samarbetet med forskarvärlden, vara lyhörd för förändringstendenser i samhället m.m., är det viktigt att verksamheten baseras på begrepp som har en relevant innebörd och operativa egenskaper. Traditionellt sett har RAÄ haft huvudansvar för kulturmiljöområdet avseende de aspekter som beskrivs i den vänstra spalten nedan:

Det materiella kulturarvet – Det immateriella kulturarvet
 Det unika och symbolbärande – Det vardagliga och ofta förekommande
 Det institutionaliserade – Det icke-institutionaliserade

Det vidgade ansvaret som bl.a. innebär att öka samarbetet inom kulturarvssektorn medför att RAÄ också i det framtida kulturmiljöarbetet behöver integrera frågor som rör kulturarvet som helhet.

Kulturarvsbegreppet innefattar även det som rör det immateriella kulturarvet samt vardagskulturen och vardagsmiljön. Exempel på det immateriella kulturarvet är ortnamn, traditioner och levnadsskick, sociala värderingar samt historiskt dokumenterade händelser. Bruket och tolkningen av historien kan ske på olika sätt och med olika motiv. Historien kan stärka människors identitet och förmåga att sätta in sig själva, sitt samhälle och miljö i ett meningsbärande sammanhang. Det möjliggör ett öppet och reflekterande förhållningssätt. Men historien kan också missbrukas i propagandistiska syften, för att manipulera och vilseleda människor. Kulturarvet, och kanske då speciellt det fysiska kulturarvet, har tydliga pedagogiska och retoriska egenskaper, i och med att det är konkret och ges symbolvärden. Ett mål med kulturmiljöarbetet är att alla ska känna delaktighet och ansvar för kulturarvet. Att verka

för en vidgad syn på kulturarvet är viktigt för att sektorn ska kunna vara drivande i den idémässiga förnyelsen av kulturarvsfrågor.

Samhällsutvecklingen

Vi lever nu i det som, bland många andra beteckningar, kallas ett postindustriellt samhälle. I detta samhälle har många gamla strukturer brutits upp, samtidigt som nya har skapats. Globaliseringen har satt avtryck i så gott som alla samhällssektorer; i arbetslivet, ekonomin, kulturen, kommunikationen, m.m. Eftersom människor är rörligare än tidigare, är frågor om möjlighet till historisk förankring och kulturell identitet aktuella. Kulturarvets betydelse för ekonomisk tillväxt, för lokal, regional och nationell identitet, för känslan av delaktighet och samhörighet i samhället, har kommit upp som en viktig fråga på den politiska dagordningen.

Av övergripande förändringar i samhället som direkt eller indirekt har konsekvenser för RAA:s FoU kan kortfattat nämnas några. Våra moderna kulturmiljöer, i synnerhet industrisamhällets och efterkrigstiden kulturarv, ställer nya krav på kulturhistorisk värdering, på hanteringen av modernt material, och på vidgade estetiska överväganden. Övergången till informationssamhället innebär nya möjligheter att digitalisera och tillgängliggöra kulturhistoriskt relevant material, som sedan öppnar vägar för nya forskningsinitiativ. Miljöfrågornas fortsatta aktualitet innebär ett möte mellan naturvetenskap och humaniora, särskilt som det kommer till uttryck i begreppet livsmiljö, som alltså inbegriper både kulturmiljö och naturmiljö. Kulturarvets betydelse i en demokratisk samhällsutveckling, där hänsyn tas till brukarnas heterogena karaktär vad gäller till exempel kön, klass och etnicitet, ställer också nya krav på kulturhistorisk värdering och förmedling.

I propositionen Kulturarv- kulturmiljöer och kulturföremål från maj 1999, har regeringen föreslagit följande fyra nya mål för kulturmiljöarbetet:

Ett försvarat och bevarat kulturarv

Ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen

Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön

Nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv

De nya målen innehåller betoning på två särskilda aspekter; allas delaktighet i kulturarvsfrågorna och kulturmiljöarbetets viktiga roll i omställningen till ett ekologiskt hållbart samhälle. Dessa två aspekter är därför tydliga i FoU-programmets prioriteringar.

Kulturmiljöarbetets förutsättningar påverkas ständigt av vad som händer i andra politikområden, särskilt om förändringstakten där är snabb. Förutomkulturpolitiken inverkar förändringar inom de flesta samhällsområden på FoU-programmets utformning. Exempel på sådana områden är miljö, transport, arkitektur, jord- och skogsbruk, region- och storstadsfrågor. Självklart är också förändringar på den internationella arenan av stor betydelse.

Miljöpolitiken

De statliga miljömålen innefattar både natur- och kulturmiljöer. För att kunna få till stånd ett hållbart samhälle och en effektiv resurshållning krävs att kulturmiljösektorn kan hävda sina långsiktiga intressen i samhällsplaneringen, i nära samarbete med

naturvårdssektorn. Miljömålen aktualiserar också arbetet med att bevara de kulturmiljöer och kulturarv som skogen och skogsbruket omfattar.

Storstadspolitiken

Storstadens kulturmiljöer och kulturvärden har uppmärksammats som ett område där förändringstakten är hög och därför krävs bättre kunskapsuppbyggnad. Förändringstakten ställer nya krav på underhåll, estetisk värdering och kulturhistorisk tolkning, men också på förankring hos medborgarna och kommunikation med dessa. Det innebär också en tidsmässig förskjutning mot det moderna eller samtida kulturarvet.

Skogspolitiken

Den svenska skogen innehåller ett rikt kulturarv, som börjat uppmärksammas först under de senaste åren. För att kunna bevara skogens kulturarv krävs samverkan med natur- och skogsvårdande institutioner.

Regional utveckling, tillväxt och sysselsättning

En rik livsmiljö vari kulturen utgör en del, har stor betydelse för en regions möjlighet att utvecklas. Kulturarvet är en av de faktorer som gör att en region är attraktiv för näringslivet att verka i och för människor att bosätta sig i.

Transportpolitiken

Den storskaliga infrastrukturen innebär ofta stora påfrestningar på landskapets kultur- och kulturvärden. Därför är det viktigt att satsningar på stora transportanläggningar planeras och utförs med hänsyn till regionala och lokala kultur- och naturmiljöer. Regeringen har angett mål för transportpolitiken som säger att samspelet med kulturmiljön är prioriterad.

Det kyrkliga kulturarvet

Från och med den första januari år 2000 har förhållandet mellan kyrka och stat förändrats. I och med detta är Svenska kyrkan ansvarig för den största sammanhållna delen av vårt kulturarv. För att förvaltningen av detta kulturarv ska lösas så bra som möjligt har regeringen föreslagit en nära samverkan mellan de antikvariska myndigheterna och Svenska kyrkan.

Forskningen

Den vetenskapliga forskningens intresseområden och tolkningsmodeller förändras över tid. Dessa förändringar påverkar alla led i forskningsprocessen. Så förändras t.ex. vad som överhuvudtaget anses vara relevant "data". Med de ökade insikterna om kunskapens beroende av de ramar inom vilken den tagits fram har vetenskapen blivit mer prestigelös och samtidigt mer komplex.

En av de viktigaste förändringarna under senare år är att den historiskt inriktade forskningen blivit medveten om vilken genomgripande betydelse den egna samtiden har för forskningen. Detta innebär att man inte endast rekonstruerar det förflutna, i väsentliga stycken konstruerar man det. För att kunna förstå samspelet mellan det förflutna och den egna samtiden krävs att den historiskt inriktade forskningen även skaffar sig kunskap om vad som kännetecknar samtiden och dess historieintresse.

Ett närliggande forskningsfält av stort intresse är kulturmiljövårdens egen idé- och

forskningshistoria. Denna är beroende av såväl samhällsutvecklingen i stort som den vetenskapliga forskningen inom skilda ämnesdiscipliner.

De traditionella gränserna mellan de akademiska ämnesdisciplinerna är under upplösning. Ämnena definierades ursprungligen utifrån vilken typ av källmaterial som studeras. Av de senaste decenniernas teori- och tolkningsdebatt framgår att skilda ämnen i hög grad förenas av gemensamma begrepp och tolkningsmodeller. Om källmaterialen tycks separera olika ämnen förenas de således i teorin.

För att nå fördjupad kunskap om de många olika sammanhang inom vilka kulturarvet brukas och tillskrivs innebörd krävs ett mångvetenskapligt angreppssätt. Ofta torde det vara just i skärningen mellan skilda ämnesdiscipliner och forskningstraditioner som innovativ kunskap uppstår.

Programområden

1. Kulturarvet i samhället

Programområdets omfattning

Programområdet omfattarkulturmiljövårdens arbetssätt och arbetsredskap för att bevara, bruka och berika kulturmiljön. Med tiden har både arbetssätt och redskap förändrats och nya har kommit till. Nämnas kan lagstiftning och planering, miljömålsarbete, kulturmiljön som utvecklingsfaktor och dialogen med medborgarna samt användningen av IT. Samspelet mellan kulturmiljösektorns motiv, redskap och behov samt allmänhetens syn på och behov av kulturmiljö måste analyseras och utvecklas. Till grund för kulturmiljöarbetet ligger föreställningar om historien, samhället, människan och naturen. Allt arbete rörande kulturarvet utgår ytterst från värderingar, som avgör vad som bör bevaras och göras tillgängligt. Detta genomgående tema bör integreras i forskning kring arbetssätt och arbetsredskap, men även behandlas som ett eget tema.

Programområdets syfte

Syftet är att kulturmiljösektorns arbetssätt och arbetsredskap ska förändras kontinuerligt och i takt med samhället dels genom att de utvärderas, dels genom att nya möjligheter och alternativ tas fram. Kulturarvet och kulturmiljön ska vara en resurs i samhället. Användningen av kulturarvet bl.a. som planerings- och utvecklingsfaktor bör därför utvecklas t.ex. genom kulturarvsfrågornas integrering i tidiga skeden av planeringsprocessen, i analyser av regional utveckling och i utveckling av samarbetet med andra sektorer.

Syftet är dessutom att bygga upp en grundläggande kunskap om de värderingsperspektiv som ligger till grund för kulturmiljösektorns verksamhet genom att granska dessa perspektiv kritiskt och jämföra dem med andra möjliga värderingsgrunder. Avsikten är att härigenom skapa förutsättningar för att i dialog med medborgarna på bästa sätt bevara och bruka kulturarvet.

Behovsanalys

För stora delar av programområdet finns inte någon tidigare forskning eller så rör det sig om enstaka forskningsinsatser utförda vid en rad olika forskningsmiljöer.

Insatser rörande de grundläggande värderingsperspektiven förutsätter att skilda kunskaps- och värderingsperspektiv kombineras med en fördjupad kunskap om kulturmiljösektorns särskilda uppdrag och verksamhet. För att förstå hur samspelet mellan vetenskaplig forskning, antikvarisk verksamhet och samhällsutvecklingen i stort fungerar är det nödvändigt att anlägga ett historiskt perspektiv. I den akademiska forskningen faller detta kunskapsfält mellan en rad olika ämnesdiscipliner varför kunskapsläget är bristfälligt, trots goda punktinsatser.

Det finns ingen etablerad tradition inom kulturmiljösektorn att synliggöra den värderingsgrund som verksamheten utgår från. Medborgarna har emellertid rätt att förvänta sig explicit formulerade motiveringar till de prioriteringar som kulturmiljövården i skilda sammanhang tvingas göra. Sådana motiveringar förutsätter kunskap om de idémässiga grunderna för bevarande och värdering.

Kulturmiljösektorn har ett ansvar för att kulturvärden såväl bevaras för framtiden som brukas som en resurs i den egna samtiden. Intresset för kulturarvsfrågor ställer nya och ökade krav på ett samspel med samhället. Vi behöver veta mer om vilken roll kulturarvet spelar för lokal, regional och nationell identitet och i vad mån befolkningsrörligheten och informationsteknologin leder till att den fysiska miljön förlorar eller reducerar sin roll som identitetsmässig referenspunkt.

Dagens inriktning på miljöfrågor ställer ökade krav på utveckling av förhållandet och arbetsformerna mellan kulturmiljö- och naturvårdssektorerna, t.ex. genom att undersöka begreppen kultur- och naturmiljö. Även relationerna till andra sektorer eller samhällsområden måste utvecklas. Den grundläggande frågan är hur man kan kombinera markutnyttjande och bebyggelseomvandling, vid t.ex. infrastruktursatsningar, skogs- och jordbruk, förnyelse/förtätning av bebyggelse m.m., med bevarande av kulturmiljö. Adekvata instrument och parametrar för att ”mäta” kulturavets betydelse för t ex regional utveckling behöver tas fram för att få mer mångfacetterade kriterier till grund för samhällsekonomiska analyser. Att kulturarvet är en viktig del av vår livsmiljö har genom arbetet med de femton nationella miljö kvalitetsmålen införlivats som en del av miljöpolitiken. För att kulturarvet skall bli en drivande del i miljöarbetet fordras dock metodutveckling. Vi saknar idag konsekvensbeskrivningar som jämför kulturmiljövården med utvärderingskriterier för andra miljömål som utgår från kvantifierbara mätmetoder. Kulturmiljösektorns roll som tidig aktör i samhällsplaneringen behöver stärkas genom metodutveckling kring beskrivningar av och argumentation för kulturhistoriska värden.

Dialogen med medborgarna är av central betydelse för kulturmiljöarbetet. Samtalet mellan medborgare och kulturmiljövårdare är en viktig förutsättning för att medborgarna själva ska kunna bruka, bevara och berika kulturmiljön och för att kulturmiljösektorn ska vara lyhörd inför medborgarnas behov och önskemål. Kulturmiljösektorn har ett ansvar för allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för kulturarvet och för den egna kulturmiljön. Detta kan gälla allt ifrån hur man ska arbeta med skyltar i landskapet till utveckling av interaktiva informations- och kommunikationsmetoder i digitala medier till analyser av olika gruppers sätt att se på och använda kulturarvet. I detta sammanhang bör särskilt uppmärksammas behovet av att ur ett demokratiskt perspektiv göra kunskap om kulturarvet tillgänglig för alla. Vidare bör uppmärksammas hur kulturmiljövårdens

verksamhet fungerar ur ett demokratiskt perspektiv. Sammantaget finns ett behov av att på olika sätt utveckla det forskningsfält som kan kallas ”kulturarvsvetenskap”.

Samarbete

Samhällsplaneringsfrågorna liksom dialogen mellan sektorn och medborgarna involverar många olika parter. Programområdet vetter därför mot samtliga aktörer inom kulturmiljösektorn.

2. Kulturhistorisk kunskap

Programrådets omfattning

Kunskap om kulturarvet är grunden för de bedömningar och värderingar som görs när kulturarvet ska brukas och bevaras. Denna kunskap är en förutsättning för såväl kulturarvsinstitutionernas arbete som för medborgarnas intresse och delaktighet.

Programområdet omfattar såväl det materiella som det immateriella kulturarvet. Det inrymmer även utveckling av metoder för att analysera, tolka, klassificera och dokumentera kulturarvet.

Programrådets syfte

Syftet är att utveckla och utöka den grundläggande och långsiktiga kunskapen om kulturarvet genom att uppmuntra och beställa forskning och utveckling om hittills försummade delar av och aspekter på vårt kulturarv.

Behovsanalys

Det finns en omfattande kunskap om de lämningar och företeelser som av tradition faller inom kulturmiljövårdens ansvarsområde. I många fall motiverar emellertid tillkomsten av nya tolkningsperspektiv en fortsatt forskning. För att nå kunskap om de sammanhang som gör kulturhistoriska lämningar och företeelser meningsfulla är det ofta nödvändigt att låta skilda ämnesdiscipliner samverka inom en mångvetenskaplig ram.

Med tiden har kulturmiljövårdens ansvarsområde vidgats och numera inkluderas även t.ex. tämligen sentida företeelser. Av detta följer behov av ny kunskap. Befintlig kunskap kan också behöva bearbetas och kompletteras för att bli tillämplig för nutida behov. Kunskapen om kvaliteter och brister i underlaget måste hållas aktuell. Det finns också ett behov av att kunna kombinera befintlig kunskap i analyser av nutidens bebyggelse och landskap. Dessa analyser kan också behöva fördjupas med kunskap som museer och arkiv ansvarar för, en kunskap som då måste utvecklas och anpassas för att bli användbar i ett nytt sammanhang. I vissa fall finns det redan kunskap inom ett visst forskningsfält, men den är antingen obekant för kulturmiljösektorn eller så är dess konsekvenser för kulturmiljöarbetet outredda. Det är därför viktigt att dels skapa en överblick över befintlig kunskap inom skilda forskningsfält, dels att söka metoder att integrera denna kunskap i kulturmiljövårdens praktik. Detta är i sig centrala forskningsuppgifter.

Ibland genererar det praktiska kulturmiljöarbetet nya kunskapsbehov som inte fullt ut täcks av befintlig forskning. Ett sådant rör t.ex. hur man på bästa sätt och inom

uppdragets ramar utnyttjar kunskapspotentialen i de källmaterial som framkommer vid uppdragsarkeologiska undersökningar.

Metoder för att dokumentera och registrera behöver kontinuerligt utvecklas och förnyas. Dessa metoder ska utgå från nödvändigheten av att kunskapen på olika sätt ska kunna nyttiggöras i det praktiska kulturmiljöarbetet. Metoder för att sammanställa, bearbeta, analysera och presentera insamlad information och kunskap behöver också utvecklas och utvärderas.

Informationstekniken ger nya möjligheter att bevara och samtidigt tillgängliggöra den kunskap som kartor, bilder, arkivalier och annan dokumentation representerar. Denna teknik är dock så ny att behov av utvecklingsarbete vad gäller bl.a. lämplig standard och gemensamt format föreligger. Tekniken öppnar också helt nya möjligheter till visualisering och integrering av hittills skilda materialkategorier vilket bör prövas.

Samarbete

Samarbetet behöver fördjupas och utvecklas främst med universitet och högskolor men också med andra myndigheter och institutioner. Informationstekniken är ett område där kulturmiljösektorn bättre behöver tillägna sig den kunskap som finns på annat håll och vidareutveckla den tillsammans med andra.

3. Vård och konservering

Programområdets omfattning

I programområdet ingår FoU om metoder och material, både material i objektet och material lämpliga att använda vid konservering och restaurering. I fråga om konservering omfattas både aktiv konservering, dvs att genom olika metoder utföra ett aktivt arbete för att stoppa nedbrytningsprocessen, och förebyggande konservering, dvs att i görligaste mån förhindra att aktiv konservering kommer att behövas.

Programområdets syfte

Syftet är att bygga upp kunskap för att förbättra förutsättningarna för det fysiska bevarandet av det materiella kulturarvet – föremål, byggnader, fornminnen och kulturmiljöer. Kunskapen behövs för dem som förvaltar och vårdar kulturarvet, t.ex. museer, konserveringsinstitutioner, församlingar, fastighetsförvaltare och byggnadsvårdare. Ideologisk medvetenhet är grunden för vård och konservering av kulturarvet varför en naturlig koppling finns till programområde 1 som bl. a. tar upp värderingsfrågorna.

Behovsanalys

Inom programområdet har under 1980- och 90-talen en stor del av Riksantikvarieämbetets FoU-medel satsats på det s.k. Luftföroreningsprogrammet om hur luftföroreningar och andra miljöfaktorer påverkat byggnader och föremål. En betydande kunskap har erhållits om nedbrytningsprocesser om främst sten- och bronsmaterial. Kunskapsuppbyggnad kring nedbrytning av hållristningar är i dag ett viktigt område där både ett nordiskt och internationellt samarbete har utvecklats. Miljöaspekter har även varit ett av motiven till den forskning som bedrivits om material och teknik för antikvarisk-teknisk byggnadsvård. Avsikten har varit att ta

tillvara och utveckla äldre hantverks- och byggnadsteknik i ett ekologiskt hållbart byggande.

Inom konserveringsområdet finns betydande kunskaper inom sektorn. En relativt omfattande pågående FoU-verksamhet har pekat på stora behov av framtida utvecklingsåtgärder främst inom området förebyggande konservering.

När det gäller byggnadsvård behövs FoU om restaureringsprocessen bl.a. för att föra samman kulturmiljösektorns och byggbranschens synsätt och begreppsapparat. Kunskap behövs om material och metoder inom byggnadsvården såväl om s.k. traditionella som om moderna material och tekniker. Kretsloppstanken är ett viktigt begrepp i framtidens byggande och återanvändning av material liksom utvecklingen av äldre traditioner och tekniker kommer att vara angeläget även i fortsättningen. Ett fåtal men viktiga processer och material som tillämpas inom byggnadsvården har negativa miljöeffekter. Det är angeläget att finna ersättning för sådana miljöbelastande processer och material. Beträffande förvaltning av byggnader varierar formerna för hur vårdprogram och vårdplan ser ut. Därför behövs utvecklingsarbete avseende dessa vårdinstrument.

Flera av landets museer har under senare år pekat på att tillståndet för museiföremålen är allvarligt och att det är angeläget att ta fram skonsamma och mer miljövänliga metoder för förvaring och underhåll. FoU inriktad på att uppnå en tillfredsställande bevarandemiljö på kort och lång sikt är viktigt att genomföra.

När det gäller aktiv konservering av föremål behövs fortlöpande kunskaphöjande insatser vad gäller metoder och material. Utvärdering av utförda konserveringsinsatser kan ingå som en del i detta. Konserveringsfrågor kring moderna material behöver uppmärksammas liksom ersättningsalternativ för miljöbelastande metoder och material.

Det finns ett stort behov av att genom olika analysmetoder öka säkerheten i processerna inom byggnadsrestaurering och föremålskonservering. Denna kunskapsinhämtning behöver ske på såväl nationell som internationell nivå. Tillgång till relevanta analysmetoder och resultat är även en förutsättning för att höja kunskapsnivån inom området historiska konstnärliga tekniker, t ex vad gäller 1900-talets svenska kyrkliga textilkonst.

När det gäller vård av kulturmiljöer behöver vårdprogram och vårdplaner vidareutvecklas i syfte att fungera både som analys- och arbetsredskap i frågor kring kulturhistoriska/estetiska val och som konkreta skötselansvisningar

Samarbete

Stor vikt läggs vid samarbete med Högskolor och institut m fl som har kunskaper och /eller bedriver FoU inom området.

FoU-ansökan

Ansökan om bidrag ur Riksantikvarieämbetes FoU-medel äger rum en gång om året, som regel i september. Anvisningar för ansökan, FoU-program och uppgifter om vilka områden som är särskilt prioriterade (insatsområden) finns tillgängliga på RAÄ:s hemsida, www.raa.se, *Forskning- och utveckling*.

Bilaga till Riksantikvarieämbetets FoU-program för kulturmiljöområdet 2001-2005

Insatsområden 2002

Riksantikvarieämbetets FoU-program innehåller tre *programområden* som täcker in breda och långsiktigt angelägna forskningsområden. För vart och ett av programområdena finns insatsområden som anger de frågor som RAÄ vill prioritera under år 2002. Som prioriterade områden räknas alla de områden som RAÄ vill satsa FoU-medel på (såväl interna som externa projekt) under 2002. RAÄ kommer att prioritera ansökningar som behandlar behoven som definieras i insatsområdena. Ansökningarna bör därför svara mot ett insatsområde. Även ansökningar som tar upp behov som ryms inom programområdena, men ej utpekats som ett insatsområde, kan emellertid komma att beviljas.

Insatsområdena kan befinna sig i olika faser beroende på om: a) FoU pågått en tid och satsningarna håller på att trappas ned eller avslutas b) FoU pågår, och utrymme för ytterligare satsningar finns men kan vara begränsat c) FoU är i ett uppbyggnadsskede. Behovet av att få in nya ansökningar till ett insatsområde kan därför variera mellan inget eller begränsat behov, och stort behov. Så är t.ex. insatsområdena 2:2 *Landskapet – förändring och förståelse* och 2:4 *Kunskapens tillgänglighet via digitalisering* stängda för ansökningar. För varje insatsområde redovisas pågående fleråriga projekt som gör anspråk på medel 2002.

Beroende på hur många och hur stora satsningar som pågår varierar också storleken på den summa som kan avsättas för nya ansökningar. För 2002 är sannolikt totalt ca 7 miljoner kronor tillgängliga för ansökningar, men siffran är preliminär i avvaktan på budgetproposition och regleringsbrev för år 2002.

Olika typer av satsningar behövs i olika skeden av forskningsprocessen. Förutom gängse projekt ser RAÄ också behov av FoU-satsningar av forskningsförberedande karaktär såsom bidrag till projektprogram, seminarier eller forskningsöversikter. Sökanden bör ha förhandskontakt med RAÄ om ansökans inriktning och omfattning innan ansökan skickas in.

RAÄ prövar och tar ett nytt beslut också om pågående projekt varje år varför pågående projekt skall inkomma med ansökan om förlängning.

Insatsområden – översikt

Programområde 1. Kulturarvet i samhället

- 1:1. Att kommunicera med kulturarv
- 1:2. Kulturarvsvetenskap – värdering och samhällsresurs
- 1:3. Kulturmiljön i planprocess och planer
- 1:4. Kulturarvet som resurs i samhällsutvecklingen
- 1:5. Bildbruk med mening

Programområde 2. Kulturhistorisk kunskap

- 2:1. Kunskap om efterkrigstidens bebyggelsemiljöer
- 2:2. Landskapet – förändring och förståelse
- 2:3. Arkeologi – reflektion och kommunikation
- 2:4. Kunskapens tillgänglighet via digitalisering
- 2:5. Kunskap om kulturobjekt

Programområde 3. Vård och konservering

- 3:1. Byggnadsvård
- 3:2. Konservering av föremål
- 3:3. Vårdplanering av fornlämningar och kulturlandskap

Programområde 1. Kulturarvet i samhället

Insatsområden

1:1. Att kommunicera med kulturarv

Riksantikvarieämbetet bedriver sedan lång tid kunskapsuppbyggnad i form av egna inventerings- och dokumentationsarbeten samt registerhållning av kulturhistorisk grunddata. Denna data bearbetas och görs allmänt tillgänglig inom ramen för särskilda projekt. Parallellt med detta pågår ett framåtblickande arbete där grunderna för den hittillsvarande kunskapsuppbyggnaden granskas och där alternativa kunskapsmål och arbetssätt diskuteras.

Insatsområdet syftar till att utveckla formerna för hur medborgarna och samhället i stort får ta del av den befintliga kulturhistoriska kunskapen och ge ingångar och idéer till hur kulturarvet kan brukas och vad det kan betyda. Detta förutsätter också möjligheter för medborgarna att bli delaktiga i en dialog kring de grundläggande värderingsfrågorna. Kulturmiljösektorn har ett behov av att formulera strategier för kunskap och kommunikation, i synnerhet i relation till en föränderlig omvärld. I sammanhanget bör inte minst de möjligheter och behov av förändring som IT-tekniken innebär särskilt beaktas.

Kulturmiljövårdens kommunikation riktar sig såväl till forskarvärlden som till medborgarna och samhället i stort. För att svara mot olika målgruppers intressen krävs att kulturmiljövården arbetar med flera olika kunskapsmål. Så kan t ex en arkeologisk undersökning inte endast ge kunskap om hur det förflutna gestaltade sig. Den kan även ge perspektiv och insikter om vår egen samtid och ge upphov till reflektion kring existentiella frågor.

RAÄ ser gärna ansökningar som behandlar hur man i relation till en föränderlig omvärld finner nya former för att väcka intresse och stimulera till engagemang för kulturarvet. Av intresse är också ansökningar som rör hur man nu och tidigare har arbetat med förmedlings- och kommunikationsfrågor inom kulturmiljösektorn. Denna forskning ska ge perspektiv på hur resultat presenteras för allmänheten och hur dessa kan göras delaktiga i kulturarvsarbetet. Metodstudier kan med fördel knytas till pågående projekt inom myndigheten och bör främja samverkan mellan olika discipliner.

Kontaktperson: Mats Burström, Kunskapsavdelningen, tel. 08-51918412, e-post: mbm@raa.se

1:2. Kulturarvsvetenskap – värdering och samhällsresurs

Kulturarvsvetenskapens kärna är problematiseringen av relationerna mellan kulturarv och samhälle. För de institutioner som är satta att förvalta kulturarv är det centralt att å ena sidan finna former för ett långsiktigt ansvarstagande för de objekt, miljöer och företeelser som lämnats vår tid i arv av tidigare generationer. Detta måste å andra sidan kombineras med insikten att kulturarvet delvis är en samtida konstruktion som av demokratiska skäl kräver särskilda överväganden och hänsynstaganden. Insatsområdet syftar till att bidra till att finna former för hur kulturarvet på bästa sätt kan förvaltas och brukas som en samhällelig resurs.

Pågående projekt:

RAÄ stöttar sedan hösten 2000 ett kulturarvsvetenskapligt forskarseminarium vid Stockholm universitet.

RAÄ ser gärna ansökningar som bidrar till att skapa forum för förmedling och diskussion av kulturarvsvetenskapliga perspektiv. Denna diskussion är angelägen såväl i utbildningsmiljöer som inom den etablerade kulturmiljösektorn.

Kontaktperson: Mats Burström, Kunskapsavdelningen, tel. 08-51918412, e-post: mbm@raa.se

1:3. Kulturmiljön i planprocess och planer

Miljökonsekvensbeskrivningar och andra planeringsunderlag har en nyckelroll för hur kulturhistoriska kvaliteter i miljön kan bevaras, tas tillvara och utvecklas. Med de högre kraven på en hållbar samhällsutveckling som följer av miljöbalken och annan lagstiftning har behovet av sådana underlag ökat. De måste därför fortsätta utvecklas. På Riksantikvarieämbetet har under den senaste tiden drivits (och drivs) flera olika landskapskopplade projekt. Insikterna och resultaten från dessa är nu tänkta att samlas i ett internt projekt som ska utveckla förmedlingssätt av kulturmiljövärden som svarar mot samhällsplaneringens behov. Utvecklingsinsatser behöver göras inom flera delområden, från ren kunskapsstillämpning och resultatförmedling till själva planprocessen (utan prioritering):

- Tydliggöra landskapets komplexa tidsdjup.
- Tydliggöra de immateriella kulturvärdena i landskapet som påverkat och minner om människans landskapsutnyttjande.
- Situationsanpassa planeringsunderlagen med relevant information.
- Utveckla GIS-teknikens möjligheter vid analys och visualisering av konsekvenserna av olika handlingsalternativ och annan relevant information.
- Utveckla metoder för att ta tillvara på kulturmiljöns kvaliteter i ett utvecklingsperspektiv.

RAÄ ser gärna ansökningar inom områdena ovan som kan komplettera utvecklingsprojektet. Vi eftersträvar samverkan mellan ämnesdiscipliner och mellan sektorsorgan och forskarvärld.

Kontaktperson: Mats Burström, Kunskapsavdelningen, tel. 08-51918412, e-post: mbm@raa.se

1:4. Kulturarvet som resurs i samhällsutvecklingen

Allt större intresse ägnas behandlingen av kulturarvet som en resurs i samhällsutvecklingen. I samarbete med forskningsinstitutioner har Riksantikvarieämbetet tidigare belyst samhälleliga strategier för hur kulturvärden kan bevaras och utvecklas.

Genom olika typer av statlig bidragsverksamhet får varje år ett antal kulturmiljöer ekonomiskt stöd, bland annat med hänvisning till att kulturarvet är en gemensam resurs för välbefinnande och ekonomisk utveckling. Det behövs dock metodutvecklande insatser för att kartlägga de verkliga effekterna – socialt, kulturellt, kunskapsmässigt, ekonomiskt etc. – av gjorda satsningar.

Det finns i dag också ett akut behov av utveckling av analys- och redovisningsmetoder gällande kulturvärden hos byggda miljöer under stort omvandlingstryck. Olika aktörer har olika uppfattningar om både vad som ska bevaras och hur det ska ske, beroende på vilka intressen de företräder. I omvandlingsprocessen kommer de skilda värden som företräds av kulturmiljövärden, fastighetsägare, näringsliv och kommunala myndigheter sällan att samspela.

Insatsområdet betonar vikten av att anlägga ett brett resursperspektiv och att särskilt beakta effekterna för olika grupper i samhället.

RAÄ ser gärna ansökningar som syftar till att utveckla metoder för att utvärdera skilda typer av effekter av gjorda kulturmiljöinsatser. Av särskilt intresse är ansökningar som inkluderar medborgarperspektiv och som beaktar olika aktörers uppfattningar och intressen. Ansökningar kan även gälla förberedande studier – seminarieverksamhet, kunskapssammanställningar och dylikt – i syfte att skapa forskningsprojekt inom de beskrivna områdena.

Kontaktperson: Ola Wetterberg, Kunskapsavdelningen, tel. 08-51918420, e-post: owb@raa.se

1:5. Bildbruk med mening

Vi möter och påverkas ständigt av visuella budskap i vår omvärld. Ibland sägs vi t.o.m. leva i en bildkultur. Bilders förmåga att väcka intresse och tankar, beröra och övertyga är väl känd från såväl konstens, reklamens som vetenskapens område. Under senare år har det kommunikativa samspelet mellan bild och text givits ökad uppmärksamhet. Man har t.ex. studerat bilders betydelse för att attrahera läsare (s.k. text appeal) samt för att uppskatta och minnas innehållet i texter. Man har också uppmärksammat hur bilder bortom sin omedelbara, denotativa nivå även har en djupare, konnotativ nivå (s.k. second order language). Den senare nivån kan vara medveten eller omedveten, men har oavsett vilket en stark övertygande kraft.

Såväl äldre som nutida bildkonst påverkar i hög grad vår kulturarvsuppfattning. Det är därför angeläget att finna former för att integrera bildkonst i kulturmiljöarbetet och att upprätta en dialog med nutida konstutövare. Inom kulturmiljövärden används bilder inte sällan slentrianmässigt. Ofta brukas bilder endast som illustration, d.v.s. för att förmedla något som redan uttryckts i textform. Ibland förefaller bilderna rent av endast brukas för att bryta textsidornas monotoni. I andra fall har bilderna en dokumentär funktion. Här är

det dock viktigt att minnas att bilder aldrig är en passiv spegling av ett förhållande, utan själva aktivt bidrar till att konstituera bilden av detta.

Bilden förefaller ännu vara en underskattad kommunikationsform för kulturmiljövården. Mediet har dock stora förutsättningar att verka opinionsbildande. Insatsområdet syftar därför till att med utgångspunkt från aktuell forskning kring bildkommunikation kritiskt granska kulturmiljövårdens nuvarande bildbruk samt utveckla idéer och metoder för ett framtida bruk som utnyttjar bildmediets fulla potential. En central fråga rör hur skapar vi bilder som svarar mot de övergripande målen för kulturmiljövårdens verksamhet. Hur kan vi t.ex. visuellt kommunicera allas delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön samt respekt inför olika gruppers kulturarv? Insatsområdet kompletteras av ett med teknisk inriktning som har systemutveckling och bevarandefrågor i fokus.

FoU inom området är under uppbyggnad och RAÄ ser gärna ansökningar som syftar till att analysera kulturmiljövårdens nuvarande bildbruk samt att utveckla idéer och metoder för ett bildbruk som på bästa sätt utnyttjar mediets potential. Ansökningar kan också syfta till att skapa en överblick över äldre och nutida bildkonst av relevans för kulturmiljövården. Av intresse är även ansökningar som syftar till att genom utbildnings- och seminarieverksamhet sprida kunskaper och insikter om bildmediets möjligheter inom kulturmiljövården.

Kontaktperson: Mats Burström, Kunskapsavdelningen, tel. 08-51918412, e-post: mbm@raa.se

Programområde 2. Kulturhistorisk kunskap

Insatsområden

2:1. Kunskap om efterkrigstidens bebyggelsemiljöer

Insatsområdet syftar till att med ett mångvetenskapligt perspektiv belysa relationen mellan människor och byggd miljö i efterkrigstidens bebyggelsemiljöer. Relevanta frågeställningar är hur bebyggelsen formats i sin användning över tid, och hur den ingår i nutida meningsbärande sammanhang. Här ryms såväl breda samhällsperspektiv, som mer grupp-specifika aspekter.

Tidigare forskning har i hög grad fokuserat bebyggelsens tillkomst och bakomliggande intentioner, och vidare insatser inom detta område är betydelsefulla. Det finns emellertid ett särskilt behov av kunskaper om hur bebyggelsen har använts och tagits i besittning, och den därav följande förändringen av bebyggelsens form och betydelser. Denna historia och bebyggelseutveckling kan bara delvis utläsas ur texter eller skriftliga källor. Det finns därför ett behov av att utveckla teorier och metoder för att även bruka andra källmaterial. Här är bl.a. etnologiskt inriktade studier av stort intresse.

Insatsområdet aktualiseras av pågående sektorsuppdrag kring efterkrigstidens bebyggelseutveckling och det industriella kulturarvet. Det finns bland annat behov av fler studier om offentliga miljöer, parker och grönstruktur, infrastruktur och tekniska system. Även ansökningar som inte handlar om stads- eller industrimiljöer, men ansluter till det övergripande temat, är dock välkomna.

RAÅ ser gärna ansökningar som gäller seminarier, forskningsöversikter och bidrag till programskrivning. Vi välkomnar samverkan mellan flera ämnesdiscipliner och mellan sektororgan och universitet.

Kontaktperson: Ola Wetterberg, Kunskapsavdelningen, tel. 08-51918420, e-post: owb@raa.se

2:2. Landskapet – förändring och förståelse

Insatsområdet syftar till att ur ett brett, mångvetenskapligt perspektiv synliggöra landskapets kulturvärden samt att ta fram metoder som möjliggör att dessa värden på bästa sätt kan tas tillvara i den antikvariska praktiken. Av särskild vikt är att uppmärksamma de kulturvärden som primärt ligger i betraktarens öga. Detta medför att kulturella uttryck som skönlitteratur och bildkonst blir viktiga för att nå en fördjupad förståelse av landskapets kulturvärden. Det är också viktigt att uppmärksamma hur olika grupper av brukare och uttolkare, inklusive den professionella kulturmiljövården, ser på vad som är värdefullt och bevarandevärt i landskapet.

För kulturmiljövården är ortnamnen en viktig del av kulturlandskapet oaktat deras immateriella karaktär. Tillgång till den information de förmedlar är en förutsättning för en fullständig beskrivning och analys av landskapets historiska utveckling. Ortnamnen utgör kulturlandskapets språkliga dimension. Kulturmiljövården har länge hävdat ortnamnens värde i detta avseende. Genom ortnamnen förenas det materiella och det immateriella kulturarvet. I Kulturminneslagen finns en bestämmelse om ”god ortnamnsed”. Det är angeläget att initiera en generell diskussion om namngivningens betydelse för hur landskap fylls med innebörd och blir meningsfulla. Strukturella förändringar i samhället påverkar kulturlandskapet fysiskt och därmed ortnamnen. Modeller och metoder behöver utvecklas för att belysa och bekantgöra ortnamnens betydelse för förståelsen av kulturlandskapet. Av särskilt intresse är att undersöka i vilken utsträckning ortnamn kan användas för att nå kunskap om mentala landskap. De krav som kulturmiljövården måste ställa för att åstadkomma en god ortnamnsvård skall formuleras och drivas i akt och mening att sätta ramarna för vad god ortnamnsed innebär.

Pågående projekt:

Projekt Nutida landskap med historia
Projekt Landskapet inom kulturvården
Ortnamnen – en del av kulturmiljön

Området är stängt för ansökningar.

2.3. Arkeologi – reflektion och kommunikation

Arkeologi är ett brett verksamhetsfält av central betydelse för kulturmiljövården. Det finns därför behov av FoU-insatser av många olika slag. Nyckelord i detta insatsområde är reflektion och kommunikation (se även insatsområde 1:1). Av stor betydelse är dessutom att fortsätta utvecklandet av en vetenskaplig diskurs kring uppdragsarkeologin som drar nytta av dess särskilda förutsättningar för att nå ny arkeologisk kunskap. Grundidéerna för detta arbete beskrivs i RAÅ-programmet ”Att utveckla och synliggöra uppdragsarkeologins resultat” från 1998. Här betonas särskilt vikten av att utveckla stödet till länsstyrelserna samt samverkan med universitet och högskolor.

Med reflektion avses en problematisering av de begrepp och kategoriseringar som ligger till grund för vår förståelse av det förflutna och dess lämningar. Behovet av problematiseringar omfattar de begrepp som rutinmässigt används vid tolkningen av arkeologiska lämningar, såsom t.ex. ”boplats” och ”grav”. Hur kommer bruket av dessa begrepp att styra våra tolkningar? Kan vi med hjälp av andra begrepp nå en fördjupad förståelse? Hur skapar vi en lyhördhet för det oväntade? Så behöver också t.ex. själva fornlämningsbegreppet problematiseras. Vad är grunden för vad som i Kulturminneslagens mening är att betrakta som fornlämningar? Och hur kan detta påverka bedömningen av övriga kulturhistoriska lämningar?

Det finns också behov av att problematisera var någonstans i landskapet olika typer av fornlämningar och kulturminnen kan förväntas uppträda. Av särskilt intresse är att utreda var nya fornlämningstyper och i dag okända fornlämningar kan antas förekomma. Annars är risken stor att dessa lämningar kommer att förstöras i samband med exploatering eller markarbeten. Sådana utredningar görs med fördel på regional nivå. Det finns även behov av att skapa en nationell överblick över vissa fornlämningskategorier och deras antikvariska status. Det kan ske genom fortsatta tematiska utvärderingar vilka bör inkludera egen metodutveckling samt slutsatser om lämpliga dokumentationsstrategier. År 2002 planeras en utvärdering av användningen av naturvetenskapliga analysmetoder inom arkeologin. Utvärderingar kan även avse olika former av prospekteringsmetoder och icke-förstörande undersökningsmetoder.

Vidare finns det ett fortsatt behov av att utveckla olika former för stöd till länsstyrelserna och att utveckla en kritisk tradition inom framför allt uppdragsarkeologin.

RAÄ ser gärna ansökningar som stimulerar till ett kreativt prövande av såväl förhållningssätt som arbetssätt inom de beskrivna områdena. Av särskilt intresse är ansökningar som också samlar representanter för olika aktörer inom det arkeologiska fältet till en reflekterande gemenskap.

Kontaktperson: Mats Burström, Kunskapsavdelningen, tel. 08-51918412, e-post: mbm@raa.se

2:4. Kunskapens tillgänglighet via digitalisering

Insatsområdet syftar till att genom användande av IT och GIS-tillämpningar bearbeta, strukturera och tillgängliggöra kulturhistorisk grunddata av stort intresse för såväl kulturmiljövården som medborgarna.

Pågående projekt:

Projekt Fornminnesinformation

Projekt Digitala Historiska Kartor för Kulturmiljövården

Projekt Det medeltida Sverige – en digital presentationsmodell

Området är stängt för ansökningar.

2:5. Kunskap om kulturobjekt

Insatsområdet syftar till att genom en kombination av materialteknisk och kulturhistorisk FoU få fram ny kunskap om dels lämpliga metoder för att långsiktigt bevara kulturobjekt – både föremål och byggnader, dels om de sammanhang där dessa

objekt varit betydelsebärare. Metoder för teknisk dokumentation måste utformas med hänsyn till vilken kulturhistorisk kunskap som skall kunna utvinnas ur denna. Denna typ av forskning och utveckling, där material- och dokumentationsteknik kombineras med ett kulturhistoriskt kunskapssökande, är av stor betydelse för kulturarvssektorn. Av särskild vikt är att utveckla bevarandemetoder som medger ett fortsatt bruk av föremål och byggnader som kulturbärare.

Den vunna kunskapen förväntas praktiskt tillämpas vid olika vård- och dokumentationsinsatser och i bedömningen av vilka insatser som är mest lämpliga. Kunskapen sprids också för att motivera ägare av byggnader och föremål – t.ex. församlingar, museer och privatpersoner – att bevara och bruka på ett sätt som leder till att objekten fortsatt är bärare av värdefull kulturhistoriskt information.

Pågående projekt:

Sidendamastmönster – en katalog över svenska mönster vävda i Venedig under 1900-talet

Byggnadsdokumentation av Kärnan – en metodutveckling.

RAÄ ser gärna ansökningar om:

- orglar med deras tekniska utformning med särskild hänsyn tagen till de konstnärliga uttrycksmedlen under olika perioder
- måleri, vissa typer av arkitekturbundet måleri såsom medeltida kalkmåleri, och generellt för konstnärliga måleritekniska uttrycksmedel under den efterreformatoriska tiden fram till ca. 1700. Här inryms även utformningen av orgelfasader under perioden. Även behovet av studium av konstnärligt arkitekturbundet måleri under tidigt 1900-tal ökar
- textilmöblemål beträffande material, teknik och mönsterformer gällande till t.ex. en viss typ av tyger såsom sidentyger och brokad för kyrkligt bruk eller broderitekniker m.m.
- byggnadsarkeologi är det vetenskapligt analytiska sättet att nå kunskap om byggnader. Metoden är särskilt viktigt att tillämpa när skrivna källor saknas

Kontaktperson: Cecilia Engellau-Gullander, Antikvarisk-tekniska avdelningen, tel. 08-51918025, e-post: ceg@raa.se

Programområde 3. Vård och konservering

Insatsområden

3:1. Byggnadsvård

När det gäller restaurering av byggnader och anläggningar bör FoU om restaureringsprocessen bl.a. syfta till att föra samman kulturmiljösektorns och byggbranschens synsätt och begreppsapparat. Insatser inom byggnadsvården måste motiveras tydligt utifrån värderingsgrunder och historisk bakgrund. Detta gäller specialist- och hantverksmedverkan, dokumentationsinsatser och insatsernas betydelse i ett större sammanhang. Bygg- och fastighetsförvaltningsbranschen befinner sig i dag i en stark utvecklingsfas där bl.a. IT spelar en stor roll. Det är viktigt att ge kulturmiljövårdens aspekter en naturlig plats i detta utvecklingsarbete. Förvaltningsskedet för en byggnad är lika med dess hela livslängd, med smärre avbrott för ombyggnader/restaurering. Ett redskap för denna förvaltning över tiden är

vårdprogram och vård- och underhållsplan. Basdokumentation måste finnas i samband med att vård- och underhållsplaner upprättas, planerade åtgärder görs men också för att kunna användas i forsknings-sammanhang. IT-satsningar behövs med logiska sökord för att materialet skall bli åtkomligt och för att få en översikt över olika byggnadskategorier.

FoU behövs om s.k. traditionella material och metoder inom byggnadsvården. Även vårdfrågor kring moderna material behöver uppmärksammas. Ett fåtal men viktiga processer och material som tillämpas inom vård och konservering har negativa miljöeffekter. Det är angeläget att finna ersättning för sådana miljöbelastande processer och material.

Pågående projekt:

Interiörrestaurering i teori och praktik 1890-1950

Provning av tillgängliga rostskyddssystem

Byggnadsmåleri och konservering

Teknikhistoria för byggare och hantverksmässigt utvecklingsarbete

Gammal kunskap för nutida byggare

Från tanke tillhandling: Användaranpassad antikvarisk bygghandling

RAÄ ser gärna ansökningar om:

- pilotprojekt med inriktning på att öka förståelsen mellan byggbranschen och kulturmiljöområdet. Det kan handla om att motivera och förtydliga de antikvariska insatserna liksom att dokumentera hantverksinsatserna, att vidareutveckla vårdprogram samt vård- och underhållsplaner (inklusive basdokumentation) gärna med utgångspunkt från de fastigheter som RAÄ förvaltar
- att dokumentera och utveckla traditionella hantverk och tekniker
- att utveckla vården av både moderna och traditionella material, t.ex. att lösa lagningsproblem avseende vittrande betong liksom att finna metoder att laga vittrande tegel. Behov finns också att utveckla och testa injekterbara kalkbruk för puts- och stenkonservering
- att utveckla miljövänliga alternativ, t.ex. utveckla alternativ till bly som rostskyddsmedel

Ansökningarna bör ta fasta på behovet av att utveckla samarbete mellan olika yrkesgrupper, discipliner och institutioner.

Kontaktperson: Sune Lindkvist, Antikvarisk-tekniska avdelningen, tel. 08-51918190, e-post: sun@raa.se

3:2. Konservering av föremål

För att befrämja och utvärdera det arbete som sker inom förebyggande konservering behövs fortgående utvecklingsinsatser. Riktlinjer för bästa möjliga åtgärder behöver etableras. Förebyggande konservering i utställningsmiljöer berör klimat, ljus och andra nedbrytande faktorer. Forskning inriktad på klimatisering av magasin, utställning och montrar, inredningsmaterial, montering och åtgärder för att uppnå en bevarandemiljö på kort och lång sikt är viktigt att genomföra.

I samband med konkreta konserveringsinsatser behövs FoU om tillvägagångssätt och materialval. En viktig del i detta är uppföljning och utvärdering av utförda

konserveringsarbeten. Miljöbelastande metoder och material skall särskilt uppmärksammas. Denna typ av forskningsbehov har av olika skäl inte lyfts fram i tillräckligt hög grad hittills. Den behöver dock framdeles få en mer rättmätig plats och omfattning. Alternativa metoder för kopiering av föremål behöver också utvecklas. Utarbetande av alternativa metoder för t.ex. rengöring behövs där konservatorerna har större möjlighet att kontrollera och påverka varje skede av konserveringsprocessen.

Pågående projekt:

Rock Care – Tanums kulturarvslaboratorium

Fynd och miljö

Neutrala material i museimiljö

Förebyggande konservering med syrefria mikroklimat

Nedbrytning och konservering av arkeologiskt vattendränkt trä

Vittringsprodukter på ”sjuka” glas

Metalldekorationer i kyrkliga textilier

Svensk orgelforskning med inriktning på kulturmiljövårdens behov

Återdeponering av arkeologiska fynd, – en metod?

Bevaringsstrategier för historiska vrak och träkonstruktioner

Acronal – ersättning för framtagning av nytt bindemedel för målerikonservering

RAÄ ser gärna ansökningar om:

- ljusets inverkan på föremålskategorier och lämpliga motåtgärder
- montrar och klimatiseringstekniker
- bevarande av arkeologiska föremål i jord – särskilt oorganiska
- konservering av bärnsten, blyinfattade glasfönster, sten och puts samt moderna material såsom metallegeringar och plaster
- undersökning av lasertekniker som alternativ eller komplement till traditionell rengöring
- materialanalys av textila föremål sammansatta av flera material
- utveckling av alternativa rengöringsmetoder för textilier
- dokumentation och utvärdering med särskild hänsyn till materialfrågor i samband med orgelkonservering

Kontaktpersoner: Cecilia Engellau-Gullander, Antikvarisk-tekniska avdelningen, tel. 08-51918025, e-post: ceg@raa.se och Monika Fjaestad, Antikvarisk-tekniska avdelningen, tel. 08-51918366, e-post: mfd@raa.se

3.3. Vårdplanering av fornlämningar och kulturlandskap

Ideologin och metoderna för hur planer för rekonstruktion och vård bör framställas behöver utvecklas. Dessa planer bör utformas som tillämpbara verktyg för alla som arbetar praktiskt med fornlämnings- och kulturlandskapsvård. Av särskild vikt är att dessa planer utgår från dels en aktuell vetenskapssyn dels att de redovisar vad för upplevelser och kunskap som avses förmedlas till besökaren av dessa kulturmiljöer. Samspelet mellan naturvård, jord- och skogsbruk och kulturmiljövård bör på lång sikt utvecklas. Viktiga begrepp i sammanhanget är: autenticitet, kunskapsförmedling, långsiktigt bevarande och samhällsnytta.

RAÄ ser gärna ansökningar avseende utvecklingsarbete som resulterar i förnyelse av planer för rekonstruktion och vård med ovan angivna inriktning. Prioriterade projekt är de som särskilt inriktas på att utveckla arbetssätt och planer som ger relevant och

vetenskapligt underlag för rekonstruktioner och rationell vård eller de som redovisar nya angreppssätt för att öka antalet besökare och ge dem en större estetisk och kulturhistorisk behållning.

Kontaktperson: Sune Lindkvist, Antikvarisk-tekniska avdelningen, tel. 08-51918190, e-post: sun@raa.se

Bilaga 2

Tidigare yttranden

RAÄ har sedan 1990 förfogat över särskilda sektorsforskningsmedel. RAÄ:s användning av dessa medel styrs av ett strategiskt dokument "FoU-program för kulturmiljöområdet 2001-2005" (bilaga 1, se även www.raa.se/ *Kunskapsuppbyggnad/Forskning och utveckling*). Detta program ersätter "Kulturmiljövårdens forsknings- och utvecklingsinsatser. Riksantikvarieämbetets FoU-program 1997-2000". FoU-verksamheten 1990-1995/96 har i huvudsak inriktats i enlighet med de bedömningar som redovisats i myndighetens anslagsframställning för perioden 1990/91-1992/93.

RAÄ har tidigare redovisat sina synpunkter på forskningens inriktning och organisation:

Fördjupad anslagsframställning i fråga om forskning och utveckling inom kulturmiljövården budgetåren 1997-1999, 1996-01-25, dnr 120-2098-1995.

I anslagsframställningen presenteras tidigare FoU-program, en kulturoffensiv i form av profilprogram, omvärldsanalys och resultatanalys av forskningsinsatserna 1990/91 – 1994/95.

Remissyttrande – HSFR:s rapport Sektorsforskningen inom kulturområdet, 2000-05-30, dnr 2641-2000, Ku 97/711/ka

I rapporten ges en svepande kritik av sektorsforskningens otydliga mål och bristande kvalitet. Det är inte helt lätt att se hur utredningen kommit fram till denna samlade slutsats för kulturområdet. Någon direkt kritik förs t.ex. ej fram mot RAÄ som ansvarar för den största enskilda delen av sektorsforskningen inom området.

Remissyttrande – Betänkande Forskningspolitik (SOU 1998:128), 1999-01-26, dnr 100-5030-1998, U984107/F.

I detta yttrande är vi kritiska till betänkandets syn på relationen mellan beställarstyrd och forskarstyrd forskning liksom mellan humanistisk-samhällsvetenskaplig och teknisk-naturvetenskaplig forskning. Vi vänder oss också mot brister i konsekvensanalysen vad gäller de framtida förutsättningarna för att öka tvärvetenskaplig och interdisciplinär forskning samt kontakten mellan forskarvärlden och samhället.

Regeringsuppdrag – Uppdrag att utarbeta kunskapsstrategier, 1999-12-20, dnr 113-5223-1999, Ku1999/2926/Ka.

I vår redovisning av uppdraget betonas samspelet mellan myndighetsarbete och sektorns olika regionala verksamheter liksom mellan sektorn och forskningsinstitutionerna. Kunskapsstrategin innehåller flera komponenter, där de viktigaste kan rubriceras som *organisation, sektorsforskning och utvecklingsinsatser, utbildning och kompetensförsörjning* samt *information*.

Användningen av sektorsforskningsmedlen per programområde och projekt under perioden 1997-2000 (tidigare FoU-program, se ovan) sammanfattas i text, diagram och tabeller.

Angående förberedelserna för EU:s sjätte ramprogram för forskning- allmänna synpunkter på kommissionens meddelande "Towards a European research area". 2000-04-05, Dnr 302-1149-2000, U2000/597/F.

Myndigheten kommenterar kommissionens dokument utifrån följande aspekter: *den europeiska traditionen, den "teknokratiska andan* i dokumentet och *ensidiga inriktningen på det teknisk-naturvetenskapliga området* samt *kulturarvsfrågornas betydelse inom miljöområdet*.

EU:s sjätte ramprogram för forskning och utveckling, gemensamt PM från Kulturrådet, Riksarkivet och Riksantikvarieämbetet, 2000-06-28 som svara på promemoria från Kulturdepartementet 2000-04-27.

I PM:et betonas behovet av att kulturen och kulturpolitiken får en kraftfullare roll. Exempel ges på övergripande forskningsfrågor inom kulturområdet med relevans i ett EU-perspektiv. Mer konkreta forskningsbehov vad gäller kulturarv och kulturmiljö lyfts fram.

Remissyttrande - Kommissionens dokument – "Genomförande av ett europeiskt område för forskningsverksamhet: riktlinjer för unionens åtgärder inom forskning, (20002-2006)", {KOM (2000) 612 final}.

Innehåller tidigare PM, se ovan samt ett förtydligande vad gäller behovet av att lyfta fram kulturarvsfrågorna i sjätte ramprogrammet. Kommenterar i övrigt vissa föreslagna åtgärder eller brist på åtgärder vad gäller organisation, ekonomi och inriktning. Myndigheten tar särskilt upp, *den regionala aspekten, den internationella aspekten, begreppet europeiskt mervärde, behovet av att integrera humanistisk-samhällsvetenskaplig och teknisk-naturvetenskaplig forskning* samt *avsikten att öka projektstorleken och höja finansieringströsklarna*

Remissyttrande – Kommissionens förslag – "Om Europeiska gemenskapens fleråriga ramprogram 2002-2006 för verksamhet inom området forskning, teknisk utveckling och demonstration med syfte att främja inrättandet av det europeiska området för forskningsverksamhet, COM (2001) 94 slutlig.

RAÄ betonar åter igen vikten av att integrera humanistisk-samhällsvetenskaplig och teknisk-naturvetenskaplig forskning samt det anmärkningsvärda att kulturarvsfrågorna helt bortplockats från det tematiska forskningsområdet Hållbar utveckling och globala förändringar.

Bilaga 3

Definitioner

Nedan redovisas hur RAÄ definierar och använder begrepp som forskning, grundforskning, sektorsforskning m.fl.

Forskning är ett systematiskt och metodiskt sökande efter ny kunskap och nya idéer. Forskningen innebär att identifiera och formulera väsentliga problem på ett forskningsbart sätt, men den som svarar för problemformuleringen behöver inte vara densamme som sedan svarar för den egentliga forskningen.

Grundforskning bedrivs utan någon bestämd tillämpning i sikte. Den har istället primärt inomvetenskapliga mål. Det är alltså den explicita frånvaron av *avsikt* i fråga om utomvetenskaplig (sekundär) användning av resultaten som definierar grundforskningen (även om forskningen självklart kan visa sig vara tillämpbar). Problemformuleringen görs av forskaren. Däremot är inte forskningens innehåll, inriktning eller var och hur den utförs, avgörande för om det är fråga om grundforskning eller inte.

Sektorsforskning beställs och finansieras av sektorsmyndigheter med en bestämd tillämpning i sikte och till stöd för det uppdrag som myndigheten har. Sektorsforskning och *tillämpad forskning* är alltså vanligen samma sak. Sektorsforskningen har alltså utomvetenskapliga mål och *avsikten* med forskningen är att den ska ha en tydlig användning. Sektorsforskning behöver därför dessutom kombineras med *utvecklingsinsatser* för att den ska kunna komma till användning – därav begreppet FoU.

Begreppet *utveckling* i FoU bör också behandlas. Man bör visserligen vara noggrann med att försöka definiera vad som är vad vid ett visst tillfälle. Samtidigt bör F och U inte skiljas från varandra utan snarare ses som kommunicerande verksamheter – ett FoU-fält kan i många fall inledas med forskning för att sedan övergå i utveckling eller man kan behöva bedriva kombinerad forskning och utveckling. RAÄ arbetar aktivt för att få tillstånd sådana kombinationer av forskning och utveckling inom samma insatsområde, och då gärna i form av extern forskning och intern utveckling (t.ex. projektet ”MKB med kulturvärde”).

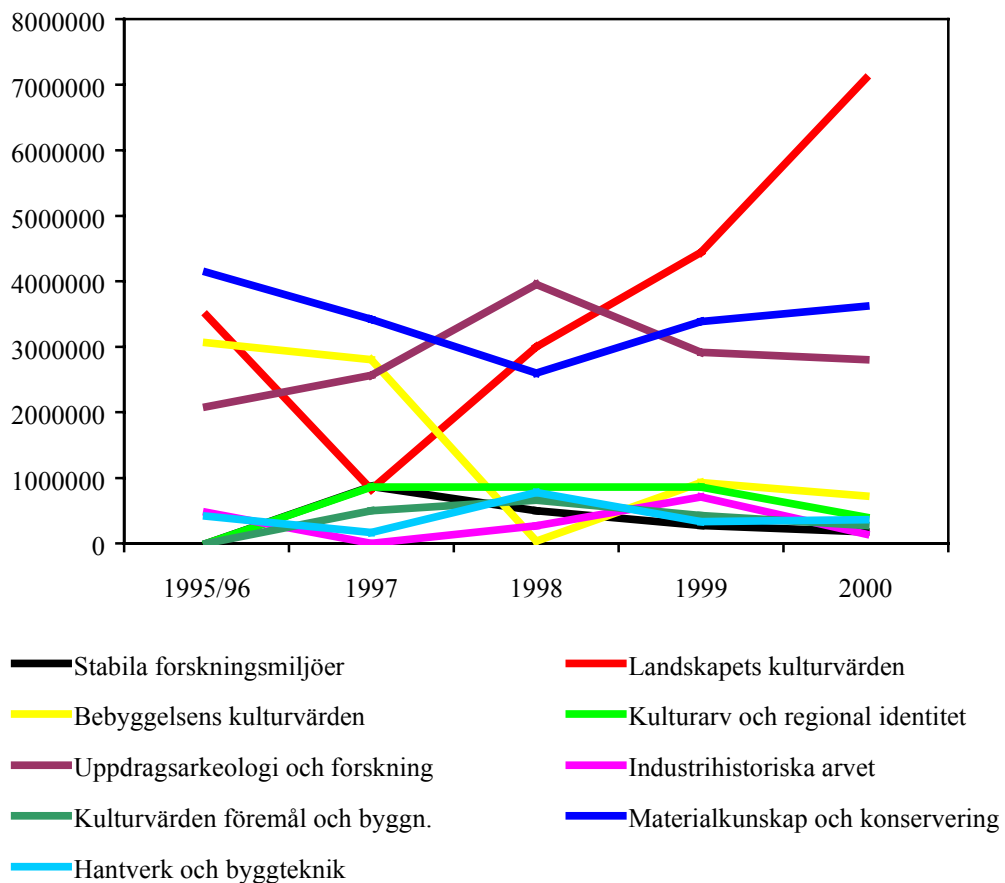
Det problem som sektorsforskningen ska behandla kan formuleras av såväl sektorsmyndigheten som forskaren. Forskningsproblemet kan

också formuleras interaktivt mellan finansiär och forskare. Man talar då om *beställardialog*. Det följer dock som en konsekvens av definitionen av sektorsforskning att finansiären måste förutsättas ha det yttersta ansvaret för problemformuleringen. Den beställarstyrda sektorsforskningen kan tillika även den vara originell och utvecklande för forskningen, och den bidrar till pluralism inom forskningen genom att det centrala problemformuleringsprivilegiet inte förbehålls endast forskare. Det är att märka att tillämpad forskning inte skiljs från grundforskning genom karakteristika som avser forskningens inre process eller hur den utförs. Kunskapsutvecklingen kan dessutom lika väl gå från tillämpad forskning/sektorsforskning till grundforskning. Sektorsforskning är heller inte samma sak som forskning av betydelse för sektorn, självfallet inbegriper det även grundforskning.

Bilaga 4

Redovisning av tidigare insatser

Sektorsforskningsmedlens användning 1990/91-1994/95 har redovisats i myndighetens anslagsframställning för perioden 1997-1999, 1996-01-25 (se bilaga 2, Tidigare yttranden). Här redovisas därför insatserna under perioden 1995/96-2000.

Som redovisas i diagrammet har FoU-medel satsats inom följande områden, uppdelade på två ramprogram, under perioden 1995/96-2000:

Första ramprogrammet

- A. Stabila forskningsmiljöer
- B. Landskapets kulturvärden
- C. Bebyggelsens kulturvärden
- D. Samverkan uppdragsarkeologin och forskningen
- E. Kulturarv och regional identitet
- F. Industrihistoriska arvet
- G. Övrigt

Andra ramprogrammet

- H. Kulturvärden hos föremål och byggnader
- I. Materialkunskap och konservering
- J. Hantverk och byggteknik

Område	1995/96	1997	1998	1999	2000	Summa
A	0	870	500	275	175	1 820
B	3 479	825	3 764	4 681	7 089	19 838
C	3 060	2 800	35	930	725	7 550
D	2 084	2 563	3 952	2 915	2 800	14 314
E	0	860	860	860	400	2 980
F	473	0	270	710	140	1 593
G	0	0	0	0	250	250
H	0	500	660	424	273	1 857
I	4 135	3 419	2 596	3 955	3 618	17 723
J	416	165	778	331	364	2 054
Summa	13 647	12 002	13 415	15 081	15 834	69 979

Fördelning av RAÄ:s FoU-medel mellan områden under perioden 1995/96-2000 (tkr). Redovisningen avser ej kostnad för FoU-administration och information.

Fördelningen av medlen mellan de olika områdena avspeglar dels inbördes prioritet, dels skiftande förutsättningar för att initiera och driva sektorsforskning under de senaste fem åren. Flertalet områden har också varit resultat av frågor som har initierats av regleringsbrev eller propositioner.

Riksantikvarieämbetets satsning på kunskapsuppbyggnad inom det *första ramprogrammet* har haft en tydlig inriktning på att utveckla metoder för inventering, digitalisering och förståelse av landskapet. Detta har i hög grad varit motiverat av behov inom kulturmiljöarbetet av att möta effekterna av jordbrukspolitiken och ge sakkunnig ledning i samband med miljöstödet. En kraftig satsning har gjorts på att bygga upp ett bebyggelseregister och 1999 påbörjades arbetet med att utforma ett Bebyggelseprogram för myndigheten som bl.a. inrymmer kunskapsuppbyggnad motiverad av den s.k. Storstadssatsningen och satsningen på det Industrihistoriska arvet. En stark betoning under detta

första ramprogram har även legat på Uppdragsarkeologi och forskning, som syftat till att synliggöra och vidareutveckla resultaten från uppdragsarkeologin, bl.a. genom att stärka samverkan mellan de undersökande institutionerna och universiteten.

Forskningen inom det antikvarisk-tekniska området, inom det *andra ramprogrammet*, har fram t o m 1997 präglats av det s.k. Luftföroreningsprogrammet som understött forskning om hur luftföroreningar och andra miljöfaktorer påverkat byggnader och föremål. En betydande kunskap har erhållits om nedbrytningsprocesser av främst sten- och bronsmaterial. Forskning kring nedbrytning av hällristningar är ett annat viktigt område där både ett nordiskt och internationellt samarbete har utvecklats. Sedan 1998 har strävan varit att utveckla även andra forskningsområden. En central uppgift har varit att initiera forskning för att ta fram skonsamma och mer miljövänliga metoder för förvaring och underhåll av kulturföremål. Ett mer omfattande projekt, som påbörjades under 1999, är Förebyggande konservering under projektledning av Tekniska museet. Intentionerna har också varit att åstadkomma en utveckling på det byggnadstekniska området liksom att fördjupa synen på hur och varför byggnader och bebyggelsemiljöer skall dokumenteras, vårdas och bevaras. En rad projekt med dessa inriktningar har pågått under perioden och fortgår i dag.

Under perioden 1996-2000 har sammanlagt 38 rapporter publicerats som helt eller delvis finansierats via sektorsforskningsmedel. Internrapporter har ej medräknats (se bilaga 6).

	1996	1997	1998	1999	2000	Summa
Första ramprogrammet	1	2	11	6	8	28
Andra ramprogrammet	3	1	4	1	1	10
Summa	4	3	15	7	9	38

Bilaga 5**Statistik över medlens fördelning**

	1995/96	1997	1998	1999	2000	tot. 1995/96-2000
Interna projekt	0 %	0 %	3 %	7 %	6 %	4 %
Interna projekt med extern personal	32 %	25 %	26 %	38 %	44 %	34 %
Externa projekt	18 %	40 %	31 %	21 %	19 %	25 %
Beställardialog/ externt upphandlad FoU	50 %	35 %	40 %	33 %	31 %	37 %
Antal projekt	22	20	35	42	32	151

Procentuell fördelning av antalet FoU-projekt 1995/96-2000.

	1995/96	1997	1998	1999	2000	tot. 1995/96-2000
Interna projekt	0 %	0 %	0 %	8 %	6 %	4 %
Interna projekt med extern personal	33 %	36 %	28 %	40 %	47 %	37 %
Externa projekt	33 %	64 %	55 %	36 %	35 %	43 %
Beställardialog/ externt upphandlad FoU	33 %	0 %	17 %	16 %	12 %	16 %
Antal projekt	12	11	18	25	17	83

Första ramprogrammets procentuella fördelning av antal FoU-projekt

	1995/96	1997	1998	1999	2000	tot. 1995/96-2000
Interna projekt	0 %	0 %	6 %	6 %	7 %	4 %
Interna projekt med extern personal	30 %	11 %	23 %	35 %	40 %	30 %
Externa projekt	0 %	11 %	6 %	0 %	0 %	3 %
Beställardialog/ externt upphandlad FoU	70 %	78 %	65 %	59 %	53 %	63 %
Antal projekt	10	9	17	17	15	68

Andra ramprogrammets procentuella fördelning av antal FoU-projekt

	1995/96	1997	1998	1999	2000	tot. 1995/96-2000
Interna projekt	0 %	0 %	0 %	4 %	5 %	2 %
Interna projekt med extern personal	56 %	48 %	57 %	57 %	68 %	58 %
Externa projekt	5 %	23 %	20 %	17 %	7 %	14 %
Beställardialog/ externt upphandlad FoU	39 %	29 %	23 %	22 %	20 %	26 %

Procentuell fördelning av FoU-medlen 1995/96-2000.

Bilaga 6

Publikationer

Publikationer under perioden 1996-2000 med FoU-finansiering helt eller delvis.

Internrapporter ingår ej.

Första ramprogrammet:

B. Landskapets kulturvärden

Ahrland, Å.;

Trädgårdsväxter i historiska källor, en metodstudie av källmaterialet kring Öveds kloster. Stad och land nr 152. 1998.

Westlund, H.;

Infrastruktur i Sverige under tusen år, studier till kulturmiljöprogram för Sverige. RAÄ 1998

Slotte, H.;

Lövtäkt i Sverige 1850-1950. Metoder för täkt, torkning och utfodring med löv samt täktens påverkan på landskapet.

Institutionen för landskapsplanering Ultuna. Agrarhistoria nr 2. 1999.

Slotte, H.;

Lövtäkt i Sverige och på Åland. Metoder och påverkan på landskapet. Akademisk avhandling. Institutionen för landskapsplanering Ultuna. Agrarhistoria. 2000.

C. Bebyggelsens kulturvärden

Palmqvist, L.;

Landsbyggdernas folkliga byggnadsskick, studier till kulturmiljöprogram för Sverige. RAÄ 1998

Kyrkobyggnader 1760-1860, del 4, Sveriges kyrkor vol. 222. 1998

Nederluleå kyrka. Sveriges kyrkor vol. 223. 1998

Näs kyrka. Sveriges kyrkor vol. 224. 1998

Thunman, D.;

Sveriges fyrplatser. En bebyggelsehistorisk dokumentation av f.d. bemannade fyrplatser anlagda under lotsverkets tid. 2000.

D. Samverkan uppdragsarkeologin och forskningen

Fornlämningar och folkminnen. Riksantikvarieämbetet, 1996.

Arkeologisk kulturmiljövård och samhällsplanering. RAÄ, 1997.

- Kylberg, O. (temared);
Hus och gård i det förurbana samhället: Temanummer i Populär arkeologi, Nordiskt temanummer i Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 33/97.
- Andersson, K. (red);
Siunonum hinc civitates; Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder (Occasional papers in archaeology. 19.) Uppsala. 1998
- Anglert, M.;
Ett lokalt sockencentrum. Uppåkra – rikedomar ur jorden. Utställningskatalog. 1998
- Carlie, A. & Kretz, E.;
Sätt att se på fornlämningar. Institute of Archaeology report series. 1998
- Carlsson, K.;
Tre kvarter i gamla Lödöse – kronologi och funktion. Urbaniseringsprocesser i Västsverige. En utvärdering av uppdragsarkeologins möjligheter att belysa historiska processer. GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter No. 19. 1998
- Anglert, M. (red);
De långa schaktens arkeologi - en utvärdering och analys av de infrastrukturella snitten genom landskapet, University of Lund Institute of Archaeology Report series no. 69. 1999
- Anglert, M., Friman, B., Lihammer, A. & Svanberg, F. (red);
Bulletin för arkeologisk forskning i Sydsverige, nr 1-2 1999.
- Kaliff, A. (red);
Olika perspektiv - på en arkeologisk undersökning i västra Östergötland, Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 28. Linköping. 1999
- Projekt Uppdragsarkeologi. Västergarnsstudier. Riksantikvarieämbetet. Rapport nr 1, 1999.
- Rosén, C.;
Föremål och social status ca 1550-1750. Urbaniseringsprocesser i Västsverige. En utvärdering av uppdragsarkeologins möjligheter att belysa historiska processer. GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter No. 26. 1999
- Bjuggner, L.;
Varuproduktion och hantverk i Halmstad från 1300-talet till 1600-talets första decennier. Urbaniseringsprocesser i Västsverige. En utvärdering av uppdragsarkeologins möjligheter att belysa historiska processer. GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter No.28. 2000.
- Ersgård, L. (red);
Människors platser – tretton arkeologiska studier från UV. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 31. 2000.

Lundqvist, L.;

Järnålderns centra – exempel från Halland och Västergötland.
Urbaniseringsprocesser i Västsverige. En utvärdering av
uppdragsarkeologins möjligheter att belysa historiska processer.
GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter No. 35. 2000.

Vretemark, M.;

Gamla Lödöse – analys av djurbensmaterial. Urbaniseringsprocesser i
Västsverige. En utvärdering av uppdragsarkeologins möjligheter att
belysa historiska processer. GOTARC Serie C. Arkeologiska skrifter
No. 31. 2000.

F. Industrihistoriska arvet

Dahlström, E.;

Den svenska verkstadsindustrin och kulturmiljövården.
Riksantikvarieämbetet. 2000.

Skyllberg, E.;

Lerbäckens bergslag. Bergslagsprojektet. Riksantikvarieämbetet och
Jernkontoret. 1998

G. Övrigt

Grundberg, J.;

Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag. En introduktion till
kulturarvsförvaltningens teori och praktik. Institutionen för
arkeologi, Göteborgs universitet. 2000.

Andra ramprogrammet:

H. Kulturvården hos föremål och byggnader

Eriksdotter, G., Gardelin, G. & Wallin, P.;

Från byggnad till dokument. En byggnadsarkeologisk pilotstudie i
Malmöhus
län. University of Lund. Institute of Archaeology Report Series No.
61. (1998).

Bergstrand, M., Hedhammar, E., Nord, G. A. & Tronner, K.;

All that glitters is not gold: An examination of metal decorations on
ecclesiastical textiles. ICOM Committee for conservation, Vol II.
1999

I. Materialkunskap och konservering

Fjaestad, M., Nord, A., Tronner, K., Lagerlöf, A. & Ullén, I.;

Environmental threats to archaeological artefacts. Proc. 11th ICOM-
CC Meeting, Edinburgh (1996) 870-875.

Mattsson, E., Nord, A., Tronner, K., Fjaestad, M., Lagerlöf, A., Ullén, I.,
& Borg, Ch.;

Deterioration of Archaeological material in soil. Results on bronze
artefacts. Konserveringstekniska Studier, vol. 10, 1-93, 1996.

- Nord, A.G., Tronner, K., & Fjaestad M.;
Corrosion of archaeological bronze objects in soil. Contribution to
"Material Deterioration and the Cultural Heritage, 1992-1995" (Ed
Österlund, E.), Konserveringstekniska Studier vol. 11. 1996.
- Fjaestad, M., Nord, A.G. & Tronner, K.;
The decay of archaeological copper-alloy artefacts in soil. ICOM-CC
Metals, James & James Science Publ., Semur-en-Auxois (1997) 32-
35.
- Björdal, C.G., Nilsson, T. & Daniel, G;
Microbial decay of Water logged archaeological wood found in
Sweden –
applicable to archaeology and conservation. International
Biodeterioration and Biodegradation. Department of Forest Products,
Swedish University of Agriculture Sciences, Uppsala. 1998
- Fjaestad, M., Ullén, I., Nord A.G., Tronner, K. & Sandberg, M.;
Are recently excavated bronze age artefacts more deteriorated than
earlier finds? Contribution to Metal 98 ICOM Conference,
Draguignan, France, 1998.
- Nord, A.G., Mattsson, E. & Tronner, K.;
Mineral phases on corroded archaeological bronze artefacts
excavated in Sweden. Neues Jahrbuch für Mineralogie, 1998, 265-
277.
- Nord, A.G. & Tronner, K.;
Note on the analysis of gilded metal embroidery threads. Studies in
Conservation 45 (2000) 274-279.

Bilaga 7

Exempel på utvärderingsinsatser

Under år 2000 genomförde vi en utvärdering av två FoU-projekt med arkeologisk inriktning, ett externt och ett med intern projektledning. Utvärderingen utfördes av en person från Norge och en från Skottland. Utvärderingen omfattade ett antal intervjuer i Sverige och förfrågningar via e-mail. Resultaten har redovisats i två rapporter. Syftet med utvärderingen var att utvärdera vad som hade uppnåtts genom projekten; måluppfyllelse och effekter, vad som var bra respektive dåligt, var det fanns brister och svagheter, organisationsform m.m. Systematiska externa utvärderingar är värdefulla men dels finns vissa språkliga förhinder om man vill anlita utomnordiska forskare, dels är sådan utvärdering tämligen kostsam. Det ena av projekten har dessutom under 1998-99 utvärderats i ett regionalt perspektiv medelst intervjuer av ett antal personer verksamma inom sektorn.

Ett annat sätt att utvärdera/bedöma redovisningen av olika delprojekt före publicering har varit att anlita personer med särskild kompetens inom respektive område, vanligtvis forskare, för textgranskning. Seminarier har varit vara ett annat sätt att utvärdera genomförda arbeten före publicering. Där ges tillfälle att diskutera och fånga upp externa synpunkter som kan tas tillvara i rapporten – och det är även ett sätt att förankra ett kommande resultat. Seminarier kan också kombineras med ett remissförfarande där en eller flera ombuds inkomma med skriftliga synpunkter. Delmoment projekt har avslutats med rapporter som skickats ut för remissbehandling. Efter sammanställning och analys av remissvaren har projektets framtida inriktning beslutats, i vissa fall med en ny inriktning. Vidare har vi försökt anlita recensenter inom sektorn resp. forskare för att bedöma tryckta alster. Detta är också ett led i att inom vår sektor utveckla en kritisk tradition.